

Handelshögskolan
VID GÖTEBORGS UNIVERSITET

Göteborgs Universitet
Juridiska institutionen
Programmet för juris kandidatexamen
Tillämpade studier
30 hp
Höstterminen 2009

Tre önskningar på en gång – det går väl inte?

En studie av normativa grundmönster i den svenska debatten om flexicurity

Författare: Tove Andersson
811112-5004

Handledare: Mats Glavå

Ämne: Arbetsrätt

Abstract

Uppsatsen undersöker den svenska diskurs som präglar talet om flexicurity. Frågeställningar för studien rör (1) vilka normativa grundmönster som kan utläsas i de olika texterna, (2) på vilket sätt dessa normativa grundmönster bidrar till att konstituera den svenska diskursen om flexicurity och (3) på vilket sätt diskursen om flexicurity kan relateras till samhällsutvecklingen.

Frågeställningarna besvaras genom en normvetenskaplig analys av texter som behandlar flexicurity från Europeiska kommissionen, svenska riksdagspartier och den svenska arbetsmarknadens parter. Undersökningen tar sin utgångspunkt i rättsvetenskapliga och rättsociologiska teorier om normativa grundmönster och samhällsutveckling. I studien används en diskursanalytisk metod, inspirerad av Michel Foucault samt Ernesto Laclau och Chantal Mouffes diskursteorier.

Studiens teoretiska utgångspunkter hämtas i huvudsak från Anna Christensens teori om normativa fält och Håkan Hydéns norvetenskapliga teori samt hans teori om samhällsutveckling. Christensen menar att rättssystemet består av viktiga övergripande värderingsmönster vilka också har en stark normativ förankring i samhället. Inom den sociala dimensionen är dessa grundmönster skydd för etablerad position, marknadsfunktionalitet och lika fördelning.

Håkan Hydén menar att rörelser i samhällsutvecklingen styr grundmönstrens kraft och dess påverkan på rätten. Samhällsutvecklingen förstås i Hydéns teori som S-kurvor, eller vågor, genom vilka nya samhällen följer på varandra och att nya samhällsepoker tänger undan gamla i ett ständigt flöde. I S-kurvans inledningsskede tenderar det marknadsfunktionella mönstret att vara starkt. I takt med att samhället utvecklas ökar därefter grundmönstret skydd för etablerad position i betydelse. I ett samhälles initiala fas fokuseras som regel formell rättvisa medan materiell rättvisa blir viktigare i samhällets senare faser.

I studien konstateras att samtliga normativa grundmönster utgör viktiga komponenter i diskursen om flexicurity. Vidare konstateras att texternas användning av grundmönster skiljer sig från studiens teoretiska utgångspunkter på så sätt att flertalet texter ger uttryck för kombinationer av grundmönster som enligt Christensens modell inte kan uppnås. Den diskurs som framträder genom de analyserade texterna kan, i relation till teorin om samhällsutveckling som S-kurvor, förstås så att vi i dagsläget befinner oss i ett övergångsskede där skydd för etablerad position ifrågasätts med hänvisning till såväl marknadsfunktionalitet som lika fördelning.

INNEHÅLL

1. INLEDNING	1
1.1 Bakgrund och ämnesval	1
1.2 Syfte och problemformulering	2
1.3 Avgränsningar	3
1.4 Frågeställningar	4
1.5 Urval och analysmaterial	4
1.6 Disposition	5
1.7 Något om självreflexivitet	6
2. METOD	7
2.1 Metoddiskussion	7
2.2 Diskursteori	8
2.2.1 Diskursbegreppet	8
2.2.2 Hegemonibegreppet	9
2.2.3 Något om rättssystemet som diskursiv praktik	10
2.2.4 Diskursanalys	10
2.2.5 Kritisk reflektion	11
2.2.6 Något ytterligare om avgränsningar och den diskursanalytiska ansatsen i denna uppsats	12
2.3 Normvetenskap	12
2.3.1 Normbegreppet	12
2.3.2 Faktiska normer	13
2.3.2.1 Normens ursprung	13
2.3.2.2 Normens upprätthållande	13
2.3.2.3 Särskilt om rättsliga normer	14
2.3.3 Normer som analysinstrument	15
3. TEORI.....	16
3.1 Normativa fält-teorin	16
3.1.1 Normativa grundmönster	16
3.1.1.1 Skydd för etablerad position	16
3.1.1.2 Marknadsfunktionalitet	17
3.1.1.3 Lika fördelning	17
3.1.2 Det normativa fältet	18
3.2 Arbets- och socialrättens position i det normativa fältet	19
3.2.1 Arbetsrätten	19
3.2.2 Socialförsäkringen	20
3.3 En teori om samhällsutveckling	21
3.3.1 Utveckling som S-kurvor	21
3.3.2 S-kurvan, rätten och de normativa grundmönstren	22
3.4 Kritisk reflektion	23
4. FLEXICURITY – ETT DANSKT EXEMPEL	24
4.1 En gyllene triangel	24
4.2 Flexibel arbetsmarknad	25
4.3 Generösa ersättningssystem	25

4.4 Aktiv arbetsmarknadspolitik.....	26
4.5 Ömsesidigt beroende.....	26
5. ANALYS AV GRUNDMÖNSTER	26
5.1 Uttryck för grundmönster	26
5.1.1 Marknadsfunktionalitet.....	27
5.1.2 Skydd för etablerad position	28
5.1.3 Lika fördelning.....	29
5.1.4 Reflektion kring min egen tolkning av grundmönster	31
5.2 Texternas användning av grundmönster	31
5.2.1 Balans mellan grundmönster.....	31
5.2.2 Kombination av grundmönster	32
5.2.2.1 Marknadsfunktionalitet och skydd.....	32
5.2.2.2 Skydd för etablerad position och lika fördelning.....	33
5.2.2.3 Lika fördelning och marknadsfunktionalitet.....	34
5.2.2.4 Reflektion kring kombinationer av grundmönster	35
5.3 Grundmönstrens frekvens och förekomst	36
5.3.1 Samtliga grundmönster	36
5.3.2 Ett eller två grundmönster.....	37
5.4 Positioner i det normativa fältet.....	37
5.4.1 Europeiska kommissionen	38
5.4.2 Politiska partier	38
5.4.3 Arbetsmarknadens parter	40
5.4.4 Reflektion kring texternas position i fältet.....	42
6. SAMMANFATTANDE OM FLEXICURITYDISKURSEN.....	43
6.1 Något om sanningar och betydelser	43
6.2 Något om grundmönster	45
7. FLEXICURITYDISKURSEN OCH S-KURVAN	46
7.1 Samhällsutvecklingens påverkan på diskursen.....	46
7.2 Reflektioner kring samhällsutveckling	48
8. SLUTSATS OCH AVSLUTANDE DISKUSSION.....	49
8.1 Slutsatser	49
8.2 Diskussion och kritisk reflektion	49
8.3 Vägar vidare.....	50
9. KÄLLOR	52

1. INLEDNING

1.1 Bakgrund och ämnesval

Arbetsrättens syfte kan sägas vara att lösa den intressekonflikt som föreligger mellan arbetstagare och arbetsgivare och att ”åstadkomma en ändamålsenlig avvägning mellan företagets på det ekonomiska systemets baserade intressen och arbetstagarnas intresse av ekonomisk och social trygghet”.¹ Allmän lagstiftning om anställningsskydd infördes i Sverige år 1974 och i svensk arbetsrätt har konflikten mellan arbetstagare och arbetsgivare länge reglerats genom den semidispositiva lagen om anställningsskydd. Lagen har förändrats över tid men i många avseenden ser regleringen i stort sett ut på samma sätt som när lagen infördes. Nu menar vissa att arbetsrätten har genomgått, och alltjämt genomgår, ett paradigmskifte.² Tidigare har en typisk anställning bestått i tillsvidareanställning på heltid hos en och samma arbetsgivare. Samhälleliga förändringar har skapat en tilltagande efterfrågan på anställningsformer som skiljer sig från en traditionell heltidsanställning.³ Från arbetsgivarhåll har rests krav på en flexiblare lagstiftning, med större möjligheter till exempelvis tidsbegränsade anställningar, samtidigt som arbetstagare befarar försvagat anställningsskydd.

Flexicurity, en sammansättning av de båda engelska begreppen *flexibility* och *security*, är en arbetsrättslig modell tänkt att lösa konflikten mellan arbetsgivares krav på flexibla anställningsformer och arbetstagares krav på bibehållen skyddsnivå. Tanken med flexicurity är därmed att skapa en ny rättslig modell för att kombinera det förändrade samhällets krav på flexibilitet med trygghet för arbetstagare.

Det finns inte någon klar definition eller enhetlig användning av begreppet flexicurity. Begreppet kan syfta på många olika arbetsrättsliga system och lagtekniska lösningar. Allmänt kan flexicuritybegreppet sägas bygga på tanken att en flexibel arbetsmarknad, som ger arbetsgivare större handlingsutrymme vad gäller uppsägningar, ger bättre ekonomisk tillväxt och bättre förutsättningar för nyanställningar. Samtidigt brukar modellen anses inkludera ett socialt skyddsnet som kompletterar den flexibla arbetsrättsliga regleringen och dess konsekvenser. Flexicuritybegreppet hänvisar således inte till ett specifikt lands system eller regelverk, utan handlar snarare om en typ av arbetsrättslig reglering. I den svenska diskussionen om flexicurity hänvisas dock ofta till det danska arbetsrättsliga systemet, vilket brukar beskrivas som en fullt ut genomförd flexicuritymodell. Det danska systemet bygger på ett förhållandevis svagt anställningsskydd och ett relativt omfattande socialt trygghetssystem. Samtidigt finns i systemet en aktiv arbetsmarknadspolitik för att undvika att människor blir kvar en längre tid i det sociala trygghetssystemet.

¹ Mats Glavå, *Arbetsrätt*, s 55

² Ann Numhauser-Henning, ”Arbetslivets flexibilisering” i Ronnie Eklund, *Studier i arbetsrätt tillägnade Tore Sigeman*, s 288 samt Örjan Edström, *Anställningsskydd och förändrade kvalifikationskrav i kunskapssamhället*, s 17

³ Numhauser-Henning, ”Arbetslivets flexibilisering”, s 258

Både i Sverige och i Europa diskuteras flexicurity allt mer. Av vissa lyfts den danska modellen fram som ett exempel på, och en förebild för, en fungerande flexibel arbetsrätt som leder till ökad sysselsättning och effektiv tillväxt. Andra menar istället att modellen underminerar arbetstagares rättigheter. I Sverige har frågan om att införa en ny svensk arbetsrättslig modell, inspirerad av den danska, främst drivits av Centerpartiet. Centerpartiet har bland annat menat att en stark arbetsrätt missgynnar grupper som har svårt att ta sig in på arbetsmarknaden och att en flexiblare arbetsrätt är ett viktigt steg i strävan mot att inkludera dessa grupper på arbetsmarknaden.⁴

Andra svenska partier har varit tveksamma till att införa en arbetsrätt av danskt snitt i Sverige. Moderaterna säger sig exempelvis inte se något behov av att förändra anställningsskyddet utan menar att den starka anställningstryggheten är en viktig förutsättning för det svenska systemet.⁵ Inte heller nuvarande oppositionspartier har gett uttryck för en vilja att, i större utsträckning, förändra den svenska arbetsrätten i syfte att göra den mer flexibel.

Europeiska kommissionen har tagit upp frågan om flexicurity i bland annat en grönbok⁶ och ett meddelande om flexicurity,⁷ vilket senare har diskuterats och kritiserats av Europaparlamentet.⁸ Under 2000-talet har även Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling (OECD) intresserat sig för och diskuterat flexicurity i sin rapport Employment Outlook.⁹

1.2 Syfte och problemformulering

Mitt syfte med denna uppsats är att undersöka hur diskursen om flexicurity ser ut. Jag är framförallt intresserad av normer och värderingar som ligger till grund för de åsikter som uttrycks i diskussionen. Normer och värderingar skiljer sig åt från såväl en person till en annan som från en tid till en annan. De åsikter som förs fram i diskussionen om flexicurity kan därmed antas grundas i olika normer och värderingar.

Jag tänker mig att underliggande normer och värderingar påverkar huruvida den danska modellen uppfattas som en lösning på arbetsrättsliga problem eller snarare ses som ett hot mot grundläggande värden. Om flexicurity, de facto, är ett hot eller en lösning, eller ens om ett införande av en flexicuritymodell resulterar i den arbetsmarknadssituation som råder exempelvis i Danmark, ligger utanför ramarna för studien. Det avgörande är istället hur modellen tillskrivs ett visst resultat som uppfattas som önskvärt eller icke-önskvärt utifrån underliggande normer och värderingar.

⁴ Se exempelvis Centerpartiets rapport *En modern svensk modell*

⁵ Se exempelvis Lars Larsson & Lillemor Idling, "Moderat majoritet vill behålla las-reglerna" i *Göteborgs Posten*

⁶ Europeiska Kommissionen, *En modern arbetsrätt för att möta 2000-talets utmaningar*

⁷ Europeiska Kommissionen, *Gemensamma principer för "flexicurity": Fler och bättre arbetstillfällen med en kombination av flexibilitet och trygghet*

⁸ Europaparlamentet, Resolution of 29 November 2007 on Common Principles of Flexicurity

⁹ Se OECD Employment Outlook 2005

Den övergripande fråga jag ställer mig är vilka grundläggande värden som synliggörs i diskussionen om flexicurity. I syfte att besvara denna fråga ämnar jag göra en normvetenskaplig analys av texter som diskuterar flexicurity. Mitt intresse riktar sig mot hur modellen diskuteras, vad nyttan med modellen upplevs vara och av vilken orsak de olika debattörerna anser att modellen bör, eller inte bör, införas i Sverige. Vidare intresserar jag mig för hur dessa åsikter kan relateras till samhällsutvecklingen i övrigt.

1.3 Avgränsningar

I studien har jag valt att fokusera flexicuritydiskussionen ur ett arbetsrättsligt perspektiv. Flexicurity berör visserligen också andra rättsområden, exempelvis arbetsmarknadspolitiska åtgärder och ersättningssystem. I den svenska, såväl som den europeiska, diskussionen kring flexicurity är det framförallt de arbetsrättsliga aspekterna som har stått i centrum. Jag har därför fokuserat på flexicuritymodellens arbetsrättsliga aspekter och andra områden berörs endast då de behandlas i samband med dessa.

Jag har valt att endast studera skriftligt material. Vidare har jag enbart studerat texter och dokument i vilka flexicurity diskuteras som en helhetslösning. Flexicurity är inte ett enhetligt definierat begrepp, utan består som nämnts av flera olika komponenter. Eftersom uppsatsens syfte är att undersöka diskussionen om flexicurity har jag dock inte intresserat mig för hur frågor som anställningsskydd, ersättningsnivåer och arbetsmarknadspolitiska åtgärder diskuteras när dessa behandlas separat. Detta utgör visserligen en begränsning men har samtidigt varit nödvändigt för att göra materialmängden hanterbar.

Den svenska arbetsrätten är en politiskt kontroversiell fråga som diskuteras på flera arenor och nivåer. Att undersöka alla, i debatten förekommande, texter om flexicurity är ett allt för omfattande arbete för att rymmas inom ramarna på denna studie. Jag har därför valt att endast studera texter från organ och organisationer vilka kan anses vara formella aktörer på den arbetsrättsliga arenan. Analysmaterialet utgörs således av texter från EU, de svenska politiska partierna och den svenska arbetsmarknadens parter. Dessa aktörer bidrar till att utforma den arbetsrättsliga regleringen och har därmed en såväl formell som informell kompetens att påverka diskursen. Andra typer av texter, så som debattartiklar från enskilda eller ledare i dagstidningar, har därför inte beaktats.

Uppsatsens syfte är att undersöka de normer som ligger ”bakom” texterna i den meningen att dessa normer utgör grunden i texternas argumentation. Det finns dock en näst intill oändlig mängd normer. Jag har därför valt att endast studera förekomsten av de normer som Anna Christensen, i sin teori om normativa fält benämner normativa grundmönster. De normativa grundmönstren, vilka beskrivs mer ingående i avsnittet *Normativa grundmönster*, utgörs av grundläggande värderingar i samhället, som kodifieras rättsligt. Christensen identifierar tre olika normativa grundmönster, i form av marknadsfunktionalitet, skydd för etablerad position och rättvis fördelning. Dessa normativa grundmönster, menar hon, ligger till grund för rättens och rättssystemets utformning.¹⁰

¹⁰ Anna Christensen, ”Skydd för etablerad position” i *Tidskrift för Rettsvetenskap*, s 530 f

Det finns även andra grundmönster som kan antas påverka diskussionen om flexicurity.¹¹ Jag uppfattar dock att de tre grundmönster som Christensen identifierar har den enskilt största betydelsen för diskussionen om flexicurity. Flexicurity beskrivs ofta som ett system för att lösa frågor om integration, marknadsekonomi och arbetstagar skydd. Kommissionen skriver exempelvis att flexicurity handlar om att lösa ”de tre huvudfrågorna som rör arbetsmarknaden [...]: *flexibilitet, anställningsskydd och segmenteringen av arbetsmarknaden,*”¹² (min kursivering) och att ”[u]tmaningen [är] att kombinera större *flexibilitet* med behovet av att skapa så stor *trygghet* som möjligt för *alla*”¹³ (min kursivering). I dessa båda citat synliggörs tydligt hur diskussionen om flexicurity berör de tre normativa grundmönster som Christensen diskuterar och att flexicurity som regel tycks bygga på en önskan om att beakta dem alla.

1.4 Frågeställningar

Den övergripande frågan för denna uppsats rör de värden som förekommer i diskussionen om flexicurity och, i förlängningen, huruvida normativa grundmönster kan urskiljas i denna diskussion. Denna frågeställning preciseras genom följande frågor:

1. Vilka normativa grundmönster kan utläsas i de olika texterna?
2. På vilket sätt bidrar dessa normativa grundmönster till att konstituera den svenska diskursen om flexicurity?
3. På vilket sätt kan diskursen om flexicurity relateras till samhällsutvecklingen?

1.5 Urval och analysmaterial

Mitt intresse riktar sig mot den svenska diskussionen om flexicurity. Den svenska diskussionen präglas i stor utsträckning av vad som händer på en EG-rättslig nivå. Jag har därför valt att studera förhållningssättet till flexicurity på dels en europeisk, dels en nationell nivå. Den europeiska diskussionen representeras i analysmaterialet av texter från Europeiska kommissionen. Den svenska diskussionen representeras av texter från dels riksdagspartier, dels arbetsmarknadsparter i form av arbetstagar- och arbetsgivarorganisationer.

När det gäller EG-rättsliga texter har jag valt att titta på två texter från Europeiska kommissionen. Det rör sig om dels kommissionens grönbok *En modern arbetsrätt för att möta 2000-talets utmaningar*, dels kommissionens uppföljande meddelande *Gemensamma principer för flexicurity: Fler och bättre arbetstillfällen med en kombination av flexibilitet och trygghet*. Grönboken publicerades år 2006 i syfte att skapa offentlig debatt om den europeiska arbetsrättsens framtida utveckling. Det uppföljande meddelandet

¹¹ Exempelvis den EG-rättsliga integrationsprincipen (se Per Norberg, *Arbetsrätt och konkurrensrätt*, s 22).

¹² Europeiska Kommissionen, *En modern arbetsrätt för att möta 2000-talets utmaningar*, s 9

¹³ *Ibid*, s 3

publicerades i juni 2007 i syfte att få europeiska stats- och regeringschefer att enas om gemensamma principer för flexicurity.

Urvalet av svenska texter har gjorts genom att jag har kontaktat aktörer på den arbetsrättsliga arenan,¹⁴ för att undersöka om de själva har sammanställt dokument som behandlar flexicurity. Av de texter aktörerna har hänvisat till i sina svar har jag därefter beaktat de dokument där flexicurity diskuteras som en helhetslösning. För att få tillgång till kompletterande material har jag därefter sökt efter texter som behandlar flexicurity på de olika aktörernas hemsidor.

Det svenska analysmaterial, som på detta sätt har samlats in, består till stor del av yttranden över kommissionens grönbok. Grönboken har besvarats av såväl regeringspartierna som oppositionen och dessutom kommenterats av flera av arbetsmarknadens parter.¹⁵ De fackliga centralorganisationerna har dessutom gemensamt kommenterat kommissionens meddelande *Gemensamma principer för flexicurity*. Såväl regeringen som enskilda partier har vidare tagit upp frågan om flexicurity i kortare texter på sina respektive hemsidor,¹⁶ vilka har utgjort kompletterande analysmaterial. Därutöver har såväl LO som Svenskt Näringsliv sammanställt varsin omfattande rapport om flexicurity vilka båda har utgjort analysmaterial.

Alla tillfrågade parter finns inte representerade i analysmaterialet, av den anledningen att alla aktörer inte har behandlat flexicurity i den typ av texter som jag har intresserat mig för.¹⁷ En tänkbar invändning mot analysens tillförlitlighet är därför att urvalet inte beaktar samtliga potentiella deltagare i diskussionen om flexicurity och därmed inte är representativt. Syftet med denna uppsats är inte att utreda hur enskilda parter ser på flexicurity eller att utgöra ett forum i vilket ”alla får komma till tals”. Istället är syftet att synliggöra normativa grundmönster i den *existerande* diskussionen om flexicurity. Olika aktörer framträder i diskussionen i olika utsträckning och uppsatsen bygger på grundantagandet att diskursen skapas och återskapas av de aktörer som uttalar sig. Att alla tillfrågade aktörer inte har uttalat sig påverkar således inte, enligt min mening, möjligheten att besvara de ovan ställda frågor.

1.6 Disposition

Min analys syftar till att pröva en hypotes och en förklaringsmodell om att såväl normativa grundmönster som samhällsutveckling påverkar den arbetsrättsliga diskursen och talet om flexicurity. Min analys bygger i huvudsak på de teoretiska utgångspunkter som

¹⁴ Jag har på detta sätt kontaktat de centrala fackförbunden LO, SACO, TCO, Arbetsgivarförningarna Svenskt Näringsliv, Sveriges Kommuner och Landsting, Företagarna, FöretagarFörbundet, Arbetsgivarverket, Arbetsgivarförningen KFO, Svensk Industriförning samt samtliga av dagens riksdagspartier, det vill säga Socialdemokraterna, Vänsterpartiet, Miljöpartiet, Moderaterna, Kristdemokraterna, Folkpartiet och Centerpartiet.

¹⁵ Utöver regerings- och oppositionspartierna har SACO TCO, LO samt Sveriges Kommuner och Landsting yttrat sig över grönboken.

¹⁶ Sådana texter har publicerats av Socialdemokraterna, Kristdemokraterna, Folkpartiet och Centerpartiet.

¹⁷ Det rör sig om Företagarna, FöretagarFörbundet, Arbetsgivarverket, Arbetsgivarförningen KFO och Svensk Industriförning.

presenteras av Michel Foucault i hans diskursteori, Håkan Hydén i hans normvetenskap och förklaringsmodell för samhällsutveckling samt Anna Christensen i hennes teorier om normativa fält. Viktiga teoretiska utgångspunkter hämtas vidare från Ernesto Laclau och Chantal Mouffe i deras hegemonibegrepp och utveckling av diskursteorin samt Håkan Hydén och Ann Numhauser-Henning i deras utveckling av teorin om normativa fält.

De teoretiska utgångspunkterna kommer i uppsatsens andra och tredje del att presenteras under rubrikerna Metod och Teori. I rättsvetenskapliga arbeten saknas inte sällan diskussion om den metod och teori, som används.¹⁸ I syfte att tydligt synliggöra mina egna utgångspunkter kommer jag dock att ägna förhållandevis stort utrymme till att diskutera studiens metodologiska såväl som teoretiska utgångspunkter.

I en analys av det slag jag ämnar göra finns ett starkt samband mellan teori och metod. Inte minst eftersom de teoretiska utgångspunkterna avgör vad som uppmärksammas i analysen. Därtill kommer att varken Foucault eller Laclau och Mouffe talar om teori och metod som separata företeelser och inte heller presenterar sina teorier ur ett metodologiskt perspektiv.¹⁹ Det är därför svårt att presentera den diskursanalytiska metoden utan att först presentera de teoretiska antaganden på vilken metoden bygger. På samma sätt är det också svårt att presentera Hydéns normvetenskapliga analysmodell utan att först diskutera hans teoretiska utgångspunkter för vad som utgör en norm. Såväl diskursteorin som normvetenskapen utgör därmed såväl teoretiska som metodologiska utgångspunkter för denna studie, men kommer att presenteras under det avsnitt som nedan benämns Metod, vilket således också innehåller omfattande teoretiska avsnitt.

I uppsatsens därpå följande kapitel kommer jag att kort beskriva ett faktiskt existerande flexicuritysystem. Jag har valt att titta närmare det danska systemet eftersom det generellt är detta system som hänvisas till och tas som utgångspunkt i den svenska debatten. Beskrivningen av det danska systemet bidrar därmed till att ge en bakgrund till de texter som senare analyseras.

I uppsatsens avslutande delar kommer jag därefter att dra slutsatser relaterade till mina teoretiska utgångspunkter.

1.7 Något om självreflexivitet

Den diskursanalytiska metoden innebär ett ställningstagande mot uppfattningen att forskning och kunskap endast är ett värdefritt sökande efter orsaksförklaringar och fenomen.²⁰ I den diskursteoretiska förståelsen är forskaren inte ett neutralt medium för förmedlandet av kunskap, utan i allra högsta grad någon som influerar och påverkar

¹⁸ Håkan Hydén, *Rättssociologi som rättsvetenskap*, s 47 ff

¹⁹ Trots det anses dessa teorier av många utgöra ett användbart verktyg för konkreta analyser och såväl Foucaults som Laclau och Mouffes teorier tas ofta upp i diskursanalytiska metodhandböcker, se exempelvis Göran Bergström & Kristina Boréus, *Textens mening och makt*, samt Marianne Winther Jørgensen & Louise Phillips, *Diskursanalys som teori och metod*.

²⁰ David Howarth, *Diskurs*, s 143 f

diskursen.²¹ Utgångspunkten är att läsaren påverkar hur texten tolkas och att en text ”har en föränderlig betydelse eftersom olika subjekt ger den olika tolkning i olika historiska situationer”.²²

De slutsatser jag drar och det sätt på vilket jag tolkar texterna är därför med nödvändighet en subjektiv tolkning. Jag gör inga anspråk på att förmedla en heltäckande, objektiv och sann tolkning av aktörernas texter. De diskurser jag identifierar i materialet är därmed inte det enda sättet att tolka de olika texterna. Min tolkning bör istället ses som en möjlig förståelse, som kan verka synliggörande men som också kan ifrågasättas och analyseras i ett andra led. Hydén skriver att detta subjektiva bias bäst åtgärdas genom att subjektiviteten synliggörs. Detta görs genom att såväl metod som egna antaganden öppet redovisas och granskas kritiskt.²³ Fortlöpande i uppsatsen är det min ambition att förhålla mig kritisk till såväl de teorier jag använder som att redovisa de antaganden och resonemang som ligger till grund för mina tolkningar och slutsatser.

2. METOD

2.1 Metoddiskussion

I juridisk forskning används traditionellt en rättsdogmatisk metod,²⁴ i syfte att finna gällande rätt.²⁵ Metoden går ut på att finna ”svaret på hur ett visst problem skall behandlas”²⁶ eller på ”hur man förväntas handla i en viss situation.”²⁷ Svaret på dessa frågor finner rättsdogmatikern genom att studera ett slutet system av rättsregler.²⁸

Rättsdogmatikern börjar således analysen vid rättsregeln, och intresserar sig inte för varför eller under vilka omständigheter regeln har tillkommit.²⁹ Inte heller intresserar han eller hon sig för den samhällsliga kontext i vilken normerna tolkas och tillämpas. Rättsdogmatikerns uppgift är istället att betrakta rätten inifrån.³⁰ Den rättsdogmatiska metoden har därför liten relevans när det, som i denna studie, gäller att synliggöra värden och strukturer som ligger *bakom* rätten.³¹

Håkan Hydén, (f. 1945) professor i rättssociologi vid Lunds Universitet, påpekar att valet av perspektiv på rätten måste göras utifrån det kunskapsintresse studien har i det särskilda fallet.³² För att analysera normer och värderingar som ligger till grund för texternas argu-

²¹ Ibid, s 144

²² Bergström & Boréus, s 26

²³ Hydén, *Rättssociologi som rättsvetenskap*, s 57

²⁴ För en kortfattad beskrivning av den juridiska metoden se Bert Lehrberg, *Praktisk juridisk metod* eller Stefan Zetterström, *Juridiken och dess arbetssätt* s 78 ff.

²⁵ Hydén, *Rättssociologi som rättsvetenskap*, s 12

²⁶ Håkan Hydén, ”Normen mellan system- och handlingsteori” i *Aspekter av och perspektiv på normer*, s 9

²⁷ Ibid, s 9

²⁸ Hydén, *Rättsociologi som rättsvetenskap*, s 69

²⁹ Ibid, s 25

³⁰ Ibid, s 15

³¹ Ibid, s 69

³² Ibid, s 71

mentation behövs en metod avsedd för tolkning av text. Även om den juridiska metoden primärt handlar om att läsa och tolka text är den, i detta sammanhang, alltför begränsad. För mitt syfte finner jag därför en rättssociologiskt orienterad metod mer användbar.

Rättssociologi innebär studiet av hur rätten fungerar, snarare än studiet av gällande rätt.³³ ”Medan rättsdogmatiken intresserar sig för rättens tillämpning är rättssociologins focus [sic] rättens orsaker eller genes och dess konsekvenser eller funktioner”, skriver Hydén.³⁴ Rättssociologin har inte en egen metodlära utan studerar rättsliga företeelser med hjälp av samhällsvetenskapliga teorier och metoder.³⁵

I denna uppsats använder jag mig framförallt av en diskursanalytisk metod. Diskursanalysen fokuserar de värden som ligger bakom utsagan, den språkliga nivån och frågor om makt. Jag uppfattar därför denna metod som en användbar utgångspunkt i förhållande till mina frågeställningar. I studien används begreppet diskurs som ett verktyg för analys av det som uttrycks i texterna medan begreppet hegemoni framförallt utgör ett verktyg för analys av dominerande betydelser.

För att koppla metoden till studiet av normer och diskurser kring rättsliga system har jag vidare använt mig av Håkan Hydéns förklaringsmodell för normer som analysinstrument. Denna teoretiska modell bidrar till att förklara olika sätt att studera normer. Hydéns teorier om normer utgör vidare ett användbart komplement till den diskursanalytiska metoden genom att synliggöra hur normer påverkar den rättsliga diskursen.

2.2 Diskursteori

2.2.1 Diskursbegreppet

Diskursbegreppet kan förstås på många sätt och ges delvis olika betydelse inom olika discipliner.³⁶ Generellt kan dock sägas att diskursbegreppet fokuserar på språkets betydelse för människors förståelse av omvärlden. Begreppet grundar sig i uppfattningen att språket inte primärt återger, utan snarare bidrar till att skapa, den verklighet vi uppfattar. Grundantagandet inom diskursteorin är därmed att tingen i sig saknar betydelse och mening, och att mening tillskrivs genom text, tal och bild.

Michel Foucault (1926 - 1984), fransk idéhistoriker, filosof och professor, har sannolikt spelat den enskilt största rollen i diskursteorins framväxt. Han använder diskursbegreppet för att beteckna den praktik som frambringar en viss typ av yttranden och kunskap. Foucault menar att diskurserna skapar sociala system som tillåter vissa saker att bli tänkta, sagda och gjorda samtidigt som andra tankar, utsagor och handlanden försvåras eller till och med omöjliggörs.³⁷ Det diskursiva innehållet skapas genom en mängd olika

³³ Ibid, s 12

³⁴ Ibid, s 16

³⁵ Ibid, s 16

³⁶ Bergström & Boréus s 223

³⁷ Michel Foucault, *Diskursens ordning*, passim

element, såsom ekonomiska, sociala, politiska och psykologiska faktorer.³⁸ Eftersom det är språket som sätter ramarna för såväl vad som kan sägas och förstås som vad som tillskrivs värde, tillförlitlighet och auktoritet har människor inte tillgång till kunskap utanför språket.³⁹ Det är genom språket vi återger och uppfattar verkligheten, och språket begränsar och styr därmed hur vi förstår denna verklighet.⁴⁰

Diskurser organiserar världen, i den meningen att vi ser världen genom de ”glasögon” diskursen skapar. Därmed är diskursbegreppet också nära kopplat till makt. När Foucault talar om makt rör det sig inte om en makt i en traditionell mening, utan om en makt som verkar genom normaliseringsprocesser och internalisering, snarare än genom kontroll och formell kompetens. I diskursen skapas en ordning, ett maktsystem, där vissa kunskaper legitimeras medan andra kunskaper diskvalificeras genom att definieras som sjuka, onormala, felaktiga eller okonventionella.⁴¹ Genom detta maktsystem, som tenderar att uppfattas som neutralt, formas vad människor tänker, tycker och gör.

Foucault betonar i huvudsak diskursens gemensamma drag medan andra forskare snarare intresserar sig för det motsägelsefulla och motstridiga inom diskursen.⁴² Ernesto Laclau (f. 1935), professor i politisk teori vid universitet i Essex, och Chantal Mouffe (f. 1943), professor i statsvetenskap vid universitetet i Westminster, intresserar sig för den makt-kamp som utspelar sig i skapandet av mening och betydelse. Laclau och Mouffe menar att de meningar och betydelser som utesluts genom diskursens maktsystem inte upphör att existera utan blir kvar i det diskursiva fältet. Genom dessa hotas det diskursiva maktsystemet ständigt av alternativa betydelser och meningar.⁴³ Diskurserna är därmed inte statiska i tid och rum utan ser olika ut i olika samhällen och inom olika samhällsgrupper. Inom ett och samma område pågår därmed en ständig kamp om meningsskapande och betydelse.⁴⁴

I denna studie är avsikten att synliggöra såväl gemensamma som motstridiga drag i talet om flexicurity. Genom detta synliggörande hoppas jag kunna fånga något av den diskursiva praktik som möjliggör de olika aktörernas yttranden och som därigenom sätter ramarna för hur flexicurity kan förstås och, i förlängningen också, möjliga former för en modern svensk arbetsrätt.

2.2.2 Hegemonibegreppet

I Laclau och Mouffes teori kopplas diskursteorin till hegemonibegreppet. Begreppet hegemoni introducerades först av den italienske politikern och filosofen Antonio Gramsci (1891 – 1937). En hegemoni kan sägas vara samma typ av struktur av mening som en diskurs. Hegemonin utgörs dock av de betydelser som blir dominerande. En hegemoni

³⁸ Bergström & Boréus, s 230

³⁹ Ibid, s 225

⁴⁰ Ibid, s 221

⁴¹ Ibid, s 225

⁴² Ibid, s 226 samt 231

⁴³ Ernesto Laclau & Chantal Mouffe, *Hegemonin och den socialistiska strategin*, s 167

⁴⁴ Bergström & Boréus s 255

kan därmed förstås som ett diskursivt maktövertag som ger tolkningsföreträde. En hegemonisk diskurs har således en fastare och mer fixerad innebörd och betydelse än en diskurs normalt.⁴⁵

2.2.3 Något om rättssystemet som diskursiv praktik

Lagstiftningsarbetet, och den debatt som föregår detta, påverkas av diskurser. Människors uppfattning om verkligheten bidrar på så sätt till att forma och driva fram förändringar i rätten.⁴⁶ I denna studie står den diskurs som skapas genom de olika aktörernas texter om flexicurity i fokus. Dessa uppfattningar är inte en del av rättssystemet, men kommer sannolikt att kodifieras rättsligt framöver. När en fråga regleras rättsligt blir den en del av en annan diskursiv formation, nämligen rättssystemet. Rättssystemet kan förstås som en egen diskursiv praktik som genom rättsreglerna sorterar sant från falskt, rätt från fel och ont från gott. Rättssystemet är således en normativ praktik på samma sätt som rättsvetenskapen är en normativ vetenskap.⁴⁷

2.2.4 Diskursanalys

Göran Bergström och Kristina Boréus förklarar i sin metodbok för samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys att diskursanalysen fokuserar den subjektiva bild av verkligheten som skapas genom språket.⁴⁸ Marianne Winther Jørgensen och Louise Phillips konstaterar vidare att diskursanalysen innebär att utsagor och kunskap om världen inte uppfattas som sanningar utan istället betraktas som utsagor vilka konstrueras socialt.⁴⁹ Därmed blir, som David Howarth skriver,

ett av huvudmålen för diskursiv samhällsforskning [...] att upptäcka de historiskt specifika regler och konventioner som strukturerar skapandet av mening i en särskild social kontext.⁵⁰

Diskursanalysen handlar således om att urskilja föreställningar, förgivettaganden och motsättningar som ligger till grund för såväl det uttalade som det outtalade i texten. I diskursanalysen har varken de uttryckta orden eller de talande aktörerna någon självständig mening. Intresset riktas istället mot den *praktik* som frambringar och möjliggör aktörernas uttalanden och yttranden. Vidare är diskursanalysen inriktad på makt, genom att studera hur diskursen eller hegemonin begränsar möjliga utsagor och tillskriver betydelse och mening.⁵¹

Den diskursanalytiska metoden innebär också att det analyserade materialet behandlas som en helhet.⁵² I denna uppsats läses texterna således som delar av en enhetlig

⁴⁵ Se Laclau & Mouffe, s 195 ff

⁴⁶ Niklas Bruun, "Hur förnya arbetsrätten?" i *Arbetsmarknad och Arbetsliv*, s 96

⁴⁷ Se exempelvis Anna Christensen, "Den juridiska mentaliteten" i *Mentaliteter*

⁴⁸ Bergström & Boréus, s 229

⁴⁹ Winther Jørgensen & Phillips, s 11 f

⁵⁰ Howarth, s 20

⁵¹ Bergström & Boréus, s. 255 ff

⁵² Ibid, s 28

textmassa och deras innehåll ses som beståndsdelar i en gemensam diskurs. Uttalanden i varje text läses därmed tillsammans med uttalanden i andra texter och antas bidra till skapandet av diskursen som helhet. Diskursen kan således sägas *skapas* av de olika texterna, samtidigt som diskursen också *skapar* premisserna för dessa texter.

Diskursanalysen bryter distinktionen mellan idé och verklighet och avvisar idéer om att vissa beskrivningar av verkligheten är mer sanna än andra.⁵³ Huruvida den danska modellen är mer flexibel än den svenska eller inte, huruvida den de facto *leder* till lägre arbetslöshet, eller snarare resulterar i otrygga anställningsförhållanden, saknar således relevans för den fortsatta analysen. En sådan ”yttre verklighet” saknar mening utanför diskursen och det är omöjligt att besvara denna typ av frågor på ett sant eller objektivet sätt. ”Sanningarna” om flexicurity skapas helt enkelt genom det sätt på vilket den danska modellen framställs i texten.

Man kan fråga sig om inte några av de analyserade texterna är allt för beskrivande, ”objektiva” och icke-argumenterande för att grundmönster med tydlighet ska framträda. Ett av diskursteorins grundantaganden är att en text med nödvändighet är en subjektiv tolkning av verkligheten, snarare än en objektiv spegelbild av den samma. Det faktum att egna utgångspunkter inte redovisas öppet innebär därför inte att texten saknar uttryck för underliggande värderingar. Jag anser därför att samtliga de frågställningar som har redovisats ovan är relevanta i förhållande till samtliga texter.

2.2.5 Kritisk reflektion

Diskursteorin har, liksom de flesta teoretiska förklaringsmodeller, kritiserats från olika håll.⁵⁴ En kritik som stundtals riktas mot diskursteorin är att dess utgångspunkter är allt för relativistiska och därmed, i förlängningen, omöjliggör bedömningar av vad som är gott respektive ont.⁵⁵

Det är sant att diskursteorin knappast erbjuder någon förklaring till de yttre faktorer som påverkar och skapar diskurserna. Istället kan diskursteorin i det närmaste tyckas avvisa idén om att en objektiv och sann verklighet existerar utanför diskursen.⁵⁶ Mot detta kan invändas att det inte nödvändigtvis är existensen av en verklighet utanför diskursen som avvisas, utan snarare människors förmåga att på ett neutralt och objektivet sätt förstå, tolka eller ens tala om denna verklighet.⁵⁷ Vidare innebär det faktum att diskursen konstituerar det sociala inte att det sociala inte samtidigt är verkligt. Tvärt om, skriver Winther Jørgensen och Phillips, skapar den sociala världen ”verkningar lika handfast som den fysiska omvärlden”.⁵⁸

⁵³ Ibid, s 222 samt s 230

⁵⁴ För en kortfattad sammanfattning av kritik som tenderar att riktas mot diskursanalysen se exempelvis Bergström & Boréus, s 255 ff. För en något mer djupgående diskussion och debatt på samma tema se exempelvis Ernesto Laclau & Roy Bhaskar, ”Diskursteori kontra kritisk realism” i *Fronesis*, s 178 ff.

⁵⁵ Winther Jørgensen & Phillips, s 148 ff

⁵⁶ Bergström & Boréus, s. 257 ff

⁵⁷ Se vidare diskussionen i Winther Jørgensen & Phillips, s 149 ff

⁵⁸ Ibid, s 150

Vad gäller kritiken mot att diskursteorins utgångspunkter upplöser möjligheten att värdera om någonting är gott eller ont kan konstateras att jag i denna uppsats inte intresserar mig för vad som är gott eller ont i ett eventuellt, eller faktiskt existerande, flexicuritysystem. En normvetenskaplig analys innebär visserligen att intresset i någon mån riktar sig mot vad människor *uppfattar* som gott respektive ont,⁵⁹ men gör inte anspråk på att fastställa innebörd i dessa båda begrepp. På samma sätt bygger diskursanalysen på ett antagande om att motsatspar som gott och ont, bra och dåligt, konstitueras diskursivt. Det är således de olika aktörerna som fyller dessa begrepp med innebörden och mening. Syftet med denna studie är att synliggöra hur texterna på detta sätt tillskriver mening genom argumentation på detta sätt.

2.2.6 Något ytterligare om avgränsningar och den diskursanalytiska ansatsen i denna uppsats

Analysen i denna uppsats har ett tydligt mål och syfte i att synliggöra normativa grundmönster i diskursen om flexicurity. Diskursen är givetvis långt mer komplex och omfattande än dessa grundmönster. Att blottlägga hela den diskurs som präglar talet om flexicurity ligger dock utanför ramarna för denna uppsats. Jag ägnar mig således inte åt ett förutsättningslöst sökande efter mönster, utan eftersöker istället specifika normativa mönster i texten.

2.3 Normvetenskap

2.3.1 Normbegreppet

Både i talet om rätten och i talet om samhällliga värderingar återkommer begreppet normer. Normbegreppet kan förstås på många olika sätt, men en vanlig definition är att en norm utgör en standard som delas av medlemmar i en social grupp.⁶⁰ De flesta definitioner av begreppet har också det gemensamt att normerna ses som handlingsdirigerande anvisningar för vilkas upprätthållande sanktioner spelar en avgörande roll.⁶¹ Normen kan vidare vara dels ett uttryck för det normala, förväntade eller accepterade beteendet, dels en uttrycklig regel för hur man bör handla. Det förstnämnda synsättet innebär att normen utgör något av en måttstock, i förhållande till vilken normalitet kan definieras och mätas och i förhållande till vilken det onormala kan särskiljas.⁶² Det andra synsättet innebär att normen istället utgör en form av uttalat handlingsdirektiv.⁶³ I denna uppsats är det framförallt normens funktion som måttstock för normalitet och önskvärt beteende som är intressant. När normer kommer till uttryck i form av värderingar, som påverkar hur flexicurity beskrivs i de olika texterna, fungerar normerna inte som uttryckliga regler utan som normativa uttryck för hur en god arbetsrätt *bör* organiseras.

⁵⁹ Hydén, *Normvetenskap*, s 15

⁶⁰ Ibid, s 97

⁶¹ Ibid, s 100

⁶² Hydén, "Normen mellan system- och handlingsteori", s 7

⁶³ David Hoff & Måns Svensson, "Rättsregler, normer och socialt handlande" i Håkan Hydén, *Aspekter av och perspektiv på normer*, s 65

Normbegreppet kan vidare åsyfta faktiska företeelser eller användas som analysredskap för att synliggöra och förstå bakgrunden till individuellt och organisatoriskt handlande.⁶⁴ När jag nedan talar om normernas ursprung är det normen som faktisk företeelse som åsyftas. I avsnittet om normer som analysinstrument kommer jag därefter in på hur normbegreppet kan användas för att analysera texter i syfte att synliggöra de normer och värderingar som präglar texten.

2.3.2 Faktiska normer

2.3.2.1 Normens ursprung

Normer genereras inom handlingssystem, som i sin tur är socio-kulturellt, ekonomiskt, politiskt eller naturgivet bestämda.⁶⁵ Normerna är systembunda och därmed knutna till det handlingssystem inom vilket de har växt fram.⁶⁶ Hydén skriver att

[d]et politiska systemet följer egna normer, det ekonomiska systemet har liksom det sociala systemet sina normer och de naturgivna systemen, de levnadsförutsättningar som naturen tillhandahåller, är underkastat sina lagbundenheter.⁶⁷

Eftersom olika handlingssystem präglas av olika normer kan normer ur ett handlingssystem komma i konflikt med normer ur ett annat system. En sådan konflikt aktualiseras exempelvis i arbetsrätten. Lönearbetets organisering påverkas framförallt av normer ur det socio-kulturella och det ekonomiska handlingssystemet.⁶⁸ Normer inom dessa båda system är inte nödvändigtvis förenliga. Det ekonomiska handlingssystemets normer – vilka innebär att varor och tjänster bör produceras så billigt som möjligt i syfte att generera så stor vinst som möjligt – kan därför komma i konflikt med det sociala systemets normer – som istället handlar om trygghet och arbetstagares möjligheter att försörja sig.⁶⁹

2.3.2.2 Normens upprätthållande

Brott mot en norm är i Hydéns modell knutet till någon form av sanktion. Beroende på vilken typ av norm det rör sig om kan sanktionen vara mer eller mindre omedelbar och mer eller mindre oundviklig.⁷⁰ Vad gäller vissa normer utgör sanktionen en direkt konsekvens av själva brottet. Den som bryter mot en norm genom att utsätta sig för smittorisker exempelvis att bli sjuk och den som bryter mot en norm genom att bygga en svag bro riskerar att bron rasar. När det gäller andra normer kommer sanktionen istället utifrån, exempelvis i form av reaktioner från omgivningen. Så är exempelvis fallet när det gäller socio-kulturella normer, vilket gör att dessa ofta uppfattas som mindre fasta och

⁶⁴ Hydén, *Normvetenskap*, s 20

⁶⁵ Hydén, *Rättssociologi som rättsvetenskap*, s 31

⁶⁶ Hydén, *Normvetenskap*, s 114

⁶⁷ *Ibid*, s 114

⁶⁸ Även andra system påverkar givetvis lönearbetets organisering, men de sociala och ekonomiska normerna kan, enligt min mening, antas ha den enskilt största påverkan på arbetsrätten.

⁶⁹ Hydén, *Normvetenskap*, s 199

⁷⁰ *Ibid*, s 97

rigida än normer ur andra handlingssystem. Normerna i det socio-kulturella systemet får därför ofta ge vika för andra handlingsnormer.⁷¹

2.3.2.3 Särskilt om rättsliga normer

Även om rättsreglerna är en form av normer menar Hydén att rättssystemet inte är ett normproducerande handlingssystem i sig. Rättssystemets normunderlag produceras istället ”inom ramen för övriga subsystem i samhället eller på grund av motsättningar mellan dessa.”⁷² Rättsreglerna skapas med andra ord genom att handlingssystemens normer formaliseras i form av rättsregler och rättsreglerna utgör därmed en reproduktion av normer ur övriga handlingssystem.⁷³ Rätten är således, till skillnad från handlingssystemen, ett medvetet konstruerat normsystem som reproducerar valda delar ur dessa handlingssystem. Rättens möjliga utformning är således begränsad av de strukturer som råder i samhällets handlingssystem.⁷⁴

Genom att skilja rättsregler från övriga normer kan konstateras att normer aktualiseras i två steg. I första hand styrs människors handlande av de handlingsnormer som handlingssystemen producerar. Det är först därefter, och om konflikt uppstår, som rättsregler aktualiseras. Primärt är det därmed icke-rättsliga normer som styr människors handlande.⁷⁵

Rättsreglerna skiljer sig också från övriga normer genom att upprätthållas i formella maktsystem.⁷⁶ I och med att en handlingsnorm upphöjs till rättsregel förstärks normen. Från att tidigare ha upprätthållits genom inbyggda eller sociala sanktioner kopplas en fristående, rättslig, sanktion till brott mot normen.⁷⁷ Att normen görs till rättsregel innebär därför att den i viss utsträckning kan upprätthållas även om den inte efterlevs spontant.⁷⁸

Att införa rättsregler som svarar mot handlingssystemens normer är relativt okomplicerat. Motsättningar mellan de olika handlingssystemen gör dock att det inte alltid är möjligt att reproducera normer ur ett handlingssystem utan att samtidigt komma i konflikt med normer ur ett annat handlingssystem.⁷⁹ Inte sällan är rättsreglerna därför ett resultat av motsättning och konflikt mellan normer.⁸⁰

⁷¹ Hydén, *Rättssociologi*, s 37 samt *Normvetenskap* s 121

⁷² Hydén, *Normvetenskap*, s 114

⁷³ Hydén, Håkan, ”Rättens beroende av normer” i Håkan Hydén & Anna-Lisa Lindén, *Lagen, rätten och den sociala tryggheten: Tunnelbygget genom Hallandsåsen*, s 9

⁷⁴ Ann Henning, *Tidsbegränsad anställning*, s 28

⁷⁵ Hydén, *Normvetenskap*, s 269

⁷⁶ Hoff & Svensson, s 67

⁷⁷ Hydén, *Rättssociologi*, s 32

⁷⁸ *Ibid*, s 31 f

⁷⁹ Hydén, *Normvetenskap*, s 200

⁸⁰ *Ibid*, s 114

När en norm görs till rättsregel blir den med nödvändighet mindre flexibel och därmed också svårare att anpassa till samhällsförändringar och nya önskemål.⁸¹ Rättsregeln tolkas i enlighet med rättssystemets tolkningsprinciper, vilka gäller oberoende av rådande sociala och politiska normer och oberoende av hur det ekonomiska systemet fungerar.⁸² Detta är en viktig aspekt av rättssäkerheten som samtidigt innebär att diskrepans kan uppstå mellan rättsregler och bakomliggande handlingsnormer. Rättsregler som inte överrensstämmer med normer i samhället i övrigt innebär att rätten hamnar i en form av legitimitetskris.⁸³ Bruun menar att man inom det arbetsrättsliga området kan tala om en sådan kris, där det rättsliga normsystemet inte längre uppfattas som legitimt.⁸⁴ Det arbetsrättsliga systemet har tidigare uppfattats som legitimt av såväl arbetsgivare som arbetstagare men möter i dag allt större motstånd, menar Bruun.⁸⁵ Det är denna legitimitetskris som kan antas ha lett fram till den diskussion om flexicurity som vi ser idag. Det är således också denna legitimitetskris som skapar grogrunden för en ny arbetsrättslig modell.

2.3.3 Normer som analysinstrument

Som analysinstrument utgör normer ett verktyg för att dels förstå och synliggöra vad som ligger bakom en viss handling och/eller uppfattning, dels tolka vilka konsekvenser normen får för samhället.⁸⁶ Hydén skiljer på normer ur ett kausalt respektive finalt perspektiv och menar att det

handlar om att i analysen antingen se till normens orsaker, vad som drivit fram normen, eller att se till vilka förväntade konsekvenser normerna har i sitt genomförande.⁸⁷

I denna uppsats används normerna som analysinstrument i ett kausalt perspektiv. Intresset för studien är att synliggöra de normer som ligger *bakom* parternas argument för eller mot införandet av flexicurity. För att förstå drivkraften bakom argumentationen kan normbegreppet ”användas som en slags *screening device*, ett redskap som gör oss lyhörda för vad som driver fram nya handlingsmönster och nya praktiker i samhället”, skriver Hydén.⁸⁸

Det finala perspektivet, där det flexibla sättet att organisera arbetsrätten utgör själva normen och där intresset riktar sig mot normens konsekvenser, är istället vad de argumenterande parterna själva använder sig av i sin diskussion om konsekvenser av ett eventuellt flexicuritysystem. Man kan således säga att både de aktörer, vars texter jag analyserar, och jag själv i denna studie ägnar oss åt något av en normvetenskaplig analys.

⁸¹ Hydén, *Rättssociologi som rättsvetenskap*, s 32

⁸² Hydén, *Normvetenskap*, s 159

⁸³ Hydén *Rättssociologi som rättsvetenskap*, s 32

⁸⁴ Bruun, s 96

⁸⁵ Ibid, s 83

⁸⁶ Hydén, *Normvetenskap*, s 59

⁸⁷ Ibid, s 59

⁸⁸ Ibid, s 20

3. TEORI

3.1 Normativa fält-teorin

3.1.1 Normativa grundmönster

Teorin om normativa grundmönster tar, liksom normvetenskapen, sin utgångspunkt i antagandet att en samhällelig moral påverkar och influerar rättsreglerna. Teorin har introducerats av Anna Christensen, (1936 - 2001) professor i civilrätt vid Lunds Universitet. Christensen menar att man i rättssystemet kan urskilja viktiga övergripande värderingsprinciper och mönster, som har en stark normativ förankring i samhället.⁸⁹ Christensen skriver:

En stor del av rättsreglernas innehåll [...] är helt enkelt en juridisk kodifiering av de moraliska sedvänjor och grundmönster som utbildats i samhället. Här kan man urskilja vissa mönster, som går igen i olika sammanhang och som har en viss konstans. Jag kallar dessa mönster för *normativa grundmönster*.⁹⁰

De mönster Christensen talar om påminner om Hydéns handlingsystem. Hydéns indelning grundar sig dock i faktiska samhällsområden, medan de grundmönster Christensen talar om snarare indelas efter värdegrund. Ett och samma normativa grundmönster kan därmed, som jag förstår Christensen, aktualiseras inom flera av de olika handlingsystem Hydén tar upp.

Christensen diskuterar framförallt normativa grundmönster inom den sociala dimensionen. Den sociala dimensionen utgörs av rättsområden som reglerar det sociala livet. Till den sociala dimensionen hör således regleringen av arbete, boende, familj och sociala trygghetssystem.⁹¹ Inom detta område urskiljer Christensen tre normativa grundmönster. Dels är det *skydd för etablerad position* och *marknadsfunktionalitet*,⁹² dels ett tredje grundmönster som hon benämner rättvisa, men som jag har valt att kalla *lika fördelning*.⁹³

3.1.1.1 Skydd för etablerad position

Skydd för etablerad position är ett både grundläggande och gammalt mönster som återfinns inom en stor mängd rättsområden.⁹⁴ I enkelhet innebär skydd för etablerad position att den som har uppnått en viss ställning åtnjuter ett skydd för denna. Mönstret bygger på logiken att en individ som har uppnått en viss position har *rätt* att behålla denna.

⁸⁹ Anna Christensen, ”Skydd för etablerad position – ett normativt grundmönster” ” i *Tidskrift for Rettsvitenskap*, s 525 ff

⁹⁰ *Ibid*, s 527

⁹¹ *Ibid*, s 523 ff

⁹² *Ibid*, s 528 ff

⁹³ *Ibid*, s 549 ff

⁹⁴ *Ibid*, s 528

Grundmönstret utmärker sig genom att skyddet enbart omfattar den som redan har uppnått en viss position. Mönstret säger således ingenting om vem som kan, bör eller får uppnå en viss ställning. Det finns över huvud taget ingen ambition att inom ramen för detta grundmönster se till att alla får ”vad de behöver”. Mönstret handlar istället om att trygga vad individen redan har.⁹⁵ Därmed, menar Christensen, är skydd för etablerad position ett konservativt grundmönster som motverkar förändring och bevarar den fördelning av värden som en gång har uppstått.⁹⁶

3.1.1.2 Marknadsfunktionalitet

Det marknadsfunktionella mönstret har en nära koppling till marknadsekonomi och består av äganderätt, näringsfrihet och det fria avtalet.⁹⁷ Äganderätten innebär att det ägda anses tillhöra ägarens personliga sfär och att ägaren råder över det ägda.⁹⁸ Det fria avtalet innebär vidare att en individ kan förlora sin uppnådda position exempelvis genom att en arbetsgivare säger upp ett gällande anställningsavtal för att anställa en ny arbetstagare. Det marknadsfunktionella mönstret bidrar därmed till ständig omfördelning av värden och resurser och är följaktligen, till skillnad från skydd för etablerad position, ett i huvudsak ett dynamiskt grundmönster.⁹⁹

Under senare decennier har det marknadsfunktionella mönstret ökat i betydelse inom många områden. Christensen skriver att

Den moderna marknadsekonomiska äganderätten har utvidgats långt utöver vad som är äganderättens normativa kärninnehåll, nämligen skyddet för besittningen för viss egendom.¹⁰⁰

När det marknadsfunktionella mönstret utökas och överförs till nya rättsområden kommer det också i konflikt med andra grundmönster, som sedan tidigare dominerar inom detta område.¹⁰¹

3.1.1.3 Lika fördelning

Grundmönstret lika fördelning, som av Christensen benämns rättvis fördelning, grundas i en definition av rättvisa som ligger nära filosofen John Rawls (1921 - 2002) rättviseteori. Rawls rättviseteori bygger på materiell rättvisa och tankar om lika fördelning. Rawls vänder sig mot liberala teorier i vilka den fria marknadens utfall anses vara rättvist,

⁹⁵ Visserligen kan skydd för etablerad position innefatta en viss omfördelning inom en viss bestämd grupp. Det rör sig då om en grupp där alla individer redan har uppnått i princip samma position, varför inslaget av lika fördelning trots allt är litet. Så fungerar exempelvis det svenska a-kassesystemet, där kostnad för medlemskap, i dagsläget, bestäms utifrån arbetslöshet i den egna gruppen och ersättning baseras på tidigare inkomst.

⁹⁶ Christensen, ”Skydd för etablerad position – ett normativt grundmönster”, s 529

⁹⁷ Ibid, s 529

⁹⁸ Anna Christensen, *Hemrätt i hyreshuset*, s 355 f

⁹⁹ Även om mönstret också innefattar konservativa och bevarande element, exempelvis i form av äganderätt, vilket diskuteras närmare i Christensen, *Hemrätt i hyreshuset*, s 356 ff.

¹⁰⁰ Christensen, ”Skydd för etablerad position – ett normativt grundmönster”, s 566

¹⁰¹ Ibid, s 529

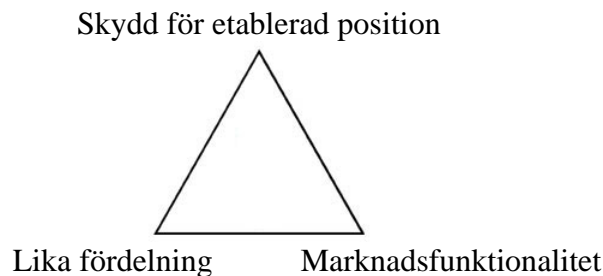
oavsett materiell fördelning. Rawls menar istället att sociala och ekonomiska ojämlikheter i ett samhälle endast kan rättfärdigas om ojämlikheterna leder till förbättringar också för de individer som har det sämst ställt.¹⁰²

Uppfattningen om vad som är rättvist är subjektiv och samtliga grundmönster kan uppfattas som rättvisa. Grundmönstret skydd för etablerad position bygger exempelvis på tanken att det är ”orättvist att tvinga någon att röra sig nedåt på den sociala skalan” medan det marknadsfunktionella mönstret i sin tur bygger på att ”varje fördelning som uppstår till följd av en fungerande marknad är rättvis”.¹⁰³ Det grundmönster Christensen benämner rättvisa bygger på tankar om lika fördelning av värden och en strävan efter att utjämna ojämlika maktförhållanden. Att se just denna fördelning som ”rättvis” är ett normativt ställningstagande. Jag har därför valt att kalla detta normativa grundmönster lika fördelning.

Lika fördelning är därmed väsensskilt från såväl skydd för etablerad position som marknadsfunktionalitet. Skydd för etablerad position, som tenderar att bevara såväl inkomst- och statuskillnader, står ofta i direkt motsatsförhållande till lika fördelning. Det marknadsfunktionella mönstret är visserligen dynamiskt och uppmuntrar omfördelning, men innebär inga hinder mot en ojämn fördelning av värden. Således riskerar lika fördelning att komma i konflikt med båda de tidigare nämnda grundmönstren.

3.1.2 Det normativa fältet

Tillsammans bildar de tre normativa grundmönstren ett system, ett normativt fält. I detta fält fungerar grundmönstren som poler som verkar för att dra rätten till sig.¹⁰⁴

Det normativa fältet kan därmed sägas vara den arena inom vilken rätten rör sig.¹⁰⁵ Det är i detta spänningsfält, vilket uppstår mellan de normativa polerna, som arbetsrättens konflikter löses. Arbetsrättens innehåll bestäms därmed av den dragningskraft som respektive pol utövar från en tid till en annan.¹⁰⁶ De olika polerna varierar i ”kraft” över tid och rum

¹⁰² Nigel Simmonds, *Juridiska principfrågor. Rättvisa, gällande rätt och rättigheter*, s 50. (För vidare läsning se John Rawls, *A Theory of Justice*.)

¹⁰³ Norberg, s 21

¹⁰⁴ Anna Christensen, ”Normativa grundmönster i Socialrätten” i *Retfærd*, s 70

¹⁰⁵ Christensen, ”Skydd för etablerad position – ett normativt grundmönster”, s 531

¹⁰⁶ Ann Numhauser-Henning ”Den framtida arbetsrättens förutsättningar” i *Arbetsmarknad och Arbetsliv*, s 100 f

och olika normativa mönster dominerar följaktligen rätten i olika samhällen och olika tidsperioder.¹⁰⁷

3.2 Arbets- och socialrättens position i det normativa fältet

Varje rättsområde kan relateras till och positioneras i det normativa fältet. Även om denna studie främst fokuserar flexicurityns arbetsrättsliga aspekter rör flexicurity både arbetsrätt och socialförsäkring.

Att positionera rätten i det normativa fältet hör inte till denna studies primära syfte. Ett sätt att synliggöra värderingar i en text är dock att undersöka hur texten förhåller sig till andra texter och företeelser. Ett sätt att i analysen synliggöra grundmönster är därmed att titta på hur texterna beskriver och förhåller sig till gällande rätt. Beroende på textens egen position i det normativa fältet kommer gällande rätt sannolikt att uppfattas på olika sätt.

3.2.1 Arbetsrätten

Christensen menar att arbetsrätten länge har präglats av dragkamp mellan skydd för etablerad position och marknadsfunktionalitet. Dessa grundmönster kommer till tydligt uttryck exempelvis i reglerna om saklig grund för uppsägning och arbetsgivarens näst intill oinskränkta rätt att säga upp anställda vid arbetsbrist.¹⁰⁸ Utgångspunkten i arbetsrätten är att arbetstagaren har ett skydd för sin anställning, och därmed också ett skydd för sin etablerade position. Endast om arbetsgivaren kan visa en saklig grund för uppsägning bryts den anställdes skydd för hans eller hennes uppnådda position. Om marknaden sviker, och det därmed uppstår arbetsbrist, tränger det marknadsfunktionella mönstret dock, i stort sett, undan skydd för etablerad position. Anställningsskyddet är därmed

så konstruerat att det i grunden lämnar det marknadsfunktionella synsättet intakt i de fall det finns ett samhällsekonomiskt intresse bakom uppsägningen av anställningen, dvs när det dynamiska behovet av förändring i näringslivet kräver att anställningen upphör.¹⁰⁹

I och med turodningsreglerna, som bygger på principen att skyddet för den etablerade positionen blir starkare ju längre en person har innehaft den aktuella positionen, har dock mönstret skydd för etablerad position en viss betydelse även vid arbetsbrist.¹¹⁰

Även om det rättsliga regelverket inte har genomgått några radikala förändringar på senare tid har samhällsutvecklingen i sig inneburit en viss förskjutning från skydd för etablerad position till marknadsfunktionalitet.¹¹¹ I och med framväxten av kunskaps-samhället har arbetstages kvalifikationer fått allt större betydelse även vid uppsägning

¹⁰⁷ Håkan Hydén, ”Normativa grundmönster – mot en teori om rättsliga förändringsprocesser” i Ann Numhauser-Henning, *Normativa perspektiv. Festskrift till Anna Christensen*, s 149

¹⁰⁸ Christensen, ”Skydd för etablerad position – ett normativt grundmönster”, s 547

¹⁰⁹ Hydén, *Normvetenskap*, s 226

¹¹⁰ Christensen, ”Skydd för etablerad position – ett normativt grundmönster”, s 548

¹¹¹ Hydén, *Normvetenskap*, s 227 f

på grund av arbetsbrist. Turordningsreglernas betydelse har därmed minskat vilket innebär att även skydd för etablerad position har minskat i betydelse.¹¹² När individens kvalifikationer styr vem som har kvar sin anställning och vem som sägs upp utgör resultatet av uppsägningarna, enligt min mening, ett utfall av det marknadsfunktionella mönstret, snarare än av skydd för etablerad position.

Numhauser-Henning tycks ha delvis en annan syn på saken. Hon poängterar att kunskapssamhället leder till att en eftertraktad arbetstagare i allt mindre utsträckning är utbytbar, vilket hon ser som ett uttryck för ökad dragningskraft hos skydd för etablerad position.¹¹³ I detta avseende är jag inte enig med Numhauser-Henning. Att eftertraktade anställdas position förstärks genom en ökade betydelse av personliga kvalifikationer ser jag snarast som ett uttryck för marknadsfunktionalitet. Att utfallet av den marknadsfunktionella logiken i detta fall *också* gynnar den enskilde anställda förändrar inte, enligt min mening, innebörden av den logik som styr handlandet.

Grundmönstret lika fördelning har traditionellt sett haft litet utrymme inom arbetsrätten,¹¹⁴ även om arbetsrättens utformning i viss mån syftar till att skydda svagare part.¹¹⁵ Christensen menar att det, som regel, ”förefaller *helt främmande* att någon skulle vara tvungen att uppge sin anställning för att någon annan – säg en långtidsarbetslös – skulle få arbetet” (min kursivering).¹¹⁶ På senare tid har dock lika fördelnings betydelse inom arbetsrätten ökat något. I och med de EG-rättsliga diskrimineringsförbuden har exempelvis ökade krav på saklighet kommit att prägla arbetsrätten.¹¹⁷ Diskrimineringslagstiftningens ökade krav på objektivitet har också, i någon mån, inneburit krav på en materiellt rättvis och lika fördelning av tillgängliga arbeten.

3.2.2 Socialförsäkringen

Socialförsäkringen bygger starkt på en inkomstbortfallsprincip som innebär att ersättning baseras på tidigare arbetsinkomst. Inkomstbortfallsprincipen är därmed nära knuten till det normativa grundmönstret skydd för etablerad position. Man kan uttrycka det så att socialförsäkringen skyddar den etablerade positionen, även då individen inte arbetar.

Även om systemet vid en första anblick kan tyckas innebära en viss omfördelning är inslagen av grundmönstret lika fördelning små inom socialförsäkringen. Ett socialförsäkringssystem utformat utifrån principen om lika fördelning skulle innebära att alla sjuka, arbetslösa och pensionärer gavs samma ersättning oavsett tidigare inkomst. Detta ligger långt från den inkomstbortfallsprincip som styr det svenska systemet.¹¹⁸ I det svenska systemet baseras ersättning på tidigare inkomst och det är endast socialbidragets miniminivå som kan sägas bygga på grundmönstret lika fördelning. Socialbidrag utgår

¹¹² Edström, s 79

¹¹³ Numhauser-Henning, ”Den framtida arbetsrättens förutsättningar”, s 103

¹¹⁴ Christensen, ”Skydd för etablerad position – ett normativt grundmönster”, s 549

¹¹⁵ Glavå, s 57

¹¹⁶ Christensen, ”Skydd för etablerad position – ett normativt grundmönster”, s 549

¹¹⁷ Glavå, s 47

¹¹⁸ Christensen, ”Normativa grundmönster i Socialrätten”, s 558

enbart när övriga ersättningssystem inte aktualiseras och lika fördelning utgör därmed en subsidiär princip i systemet som endast tillämpas i undantagsfall.¹¹⁹

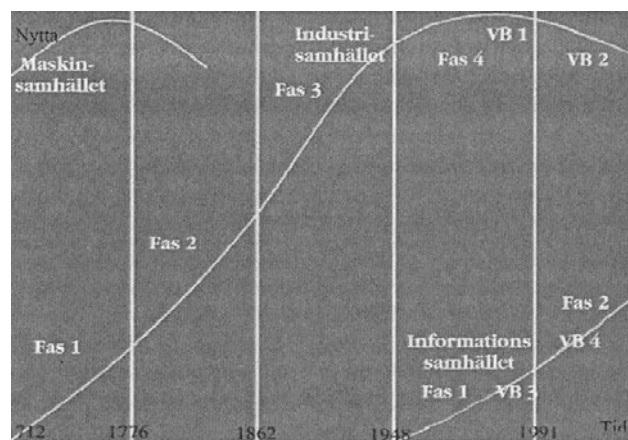
På senare tid har socialförsäkringen gradvis utvecklats mot sänkta ersättningsnivåer och skärpta villkor för ersättning.¹²⁰ Detta kan ses som ett uttryck för en förskjutning av rättsområdets position i det normativa fältet. Socialförsäkringen har därmed, liksom arbetsrätten, kommit att närma sig den marknadsfunktionella polen allt mer och ”sänkta ersättningsnivåer och en skärpning av förutsättningarna för ersättning” kräver ”att folk ger upp sina etablerade positioner och accepterar nya villkor på arbetsmarknaden”.¹²¹

3.3 En teori om samhällsutveckling

3.3.1 Utveckling som S-kurvor

Teorin om normativa fält innebär att rättens innehåll bestäms av den dragningskraft som respektive pol utövar vid varje givet tillfälle. Teorin säger ingenting om vad som bestämmer polernas dragningskraft från en tid till en annan. En möjlig förklaring, vilken förespråkas av Hydén, är att underliggande samhälls- och produktionsförutsättningar styr polernas dragningskraft.¹²²

Hydén använder sig av en modell för samhällsutveckling i vilken samhällsutvecklingen förstås som en pendelrörelse i form av S-kurvor. I denna modell följer samhällsutvecklingen S-kurvor, eller vågor, vilka innebär att nya samhällen följer på varandra och att nya samhällsepoker tänger undan gamla i ett ständigt flöde.¹²³

Figur 1. Samhällsutveckling som S-kurvor.¹²⁴

¹¹⁹ Ibid, s 559

¹²⁰ Christensen, ”Skydd för etablerad position – ett normativt grundmönster”, s 256

¹²¹ Hydén, Normvetenskap, s 228

¹²² Numhauser-Henning, ”Den framtida arbetsrättens förutsättningar”, s 101

¹²³ Hydén, Normvetenskap, s 27

¹²⁴ Bild hämtad från Hydén, Normvetenskap s 27. (Idén om samhällsutveckling som S-kurvor presenterades i Anders Ewerman & Håkan Hydén, *IT och social förändring*, och har därefter använts i flera av Hydéns framställningar.

I modellen utgör varje samhällsperiod en S-kurva eller våg. Varje kurva utgörs i sin tur av fyra faser: etablering, tillväxt, mognad och nedgång.¹²⁵ De två tidiga faserna kännetecknas av produktivitet, på så sätt att ny kunskap och nya tekniker initieras och produceras i varje samhälles initiala fas. När samhällseran stabiliseras ligger fokus snarare på reproduktion. I detta skede exploateras den kunskap som tidigare utvecklats och marknader utvidgas. Därefter inträder det invanda samhället i en nedgångsfas samtidigt som, den numera etablerade, kunskapen används till att utveckla nya idéer och leder till framväxten av en ny samhällsera.¹²⁶ I och med den nya eran börjar samhällsutvecklingen om på nytt, utifrån en ny kunskapsbas och S-kurvans utveckling återupprepas.¹²⁷

Teorin om S-kurvor bygger på logiken att ett system kan ge upphov till en viss optimal nytta, men att det därefter blir allt mer kontraproduktivt.¹²⁸ En ny samhällsepok uppstår därmed som ett resultat av och en reaktion mot ett tidigare samhälle och ett nytt samhällsmönster initieras vid den tidpunkt då den tidigare samhällsepoken befinner sig på sin topp.¹²⁹

3.3.2 S-kurvan, rätten och de normativa grundmönstren

I avsnittet *Särskilt om rättsliga normer* konstateras att rättsreglerna skapas utifrån befintliga handlingsnormer och att rättsutvecklingen på så sätt ständigt släpar efter samhällsutvecklingen i övrigt. Rättsutvecklingen följer följaktligen också samhällsutvecklingens S-kurva med en viss fördröjning. En samhällsepoks rättsprinciper kommer till tydligt uttryck först när en epok redan har etablerats. Rättsordningens betydelse som normativt fenomen varierar således beroende på samhällsutvecklingens position på S-kurvan.¹³⁰ Enligt Hydén kännetecknas en tidsepoks etableringsfas därmed av nyreglering medan en tidsepoks nedgång tvärt om präglas av avreglering.¹³¹

Ett systemskifte förändrar de normativa polernas dragningskraft och nya samhällsförutsättningar ger upphov till rörelser i det normativa fältet och samhällsutveckling påverkar följaktligen balansen mellan de olika polerna.¹³² Hydén menar att en rörelse, från marknadsfunktionell dominans i en samhällsepoks inledningsskede till ökade inslag av skydd för etablerad position, i takt med samhällets rörelse uppåt på S-kurvan kan urskiljas.¹³³ Denna teori bekräftas av de lagstiftningstendenser som har kunnat urskiljas i svensk arbetsrätt under nittioalet.¹³⁴

¹²⁵ Hydén *Normvetenskap*, s 21

¹²⁶ *Ibid*, s 85 f

¹²⁷ *Ibid*, s 84

¹²⁸ *Ibid*, s 84

¹²⁹ *Ibid*, s 28

¹³⁰ *Ibid*, s 274

¹³¹ *Ibid*, s 245

¹³² Numhauser-Henning, "Den framtida arbetsrättens förutsättningar", s 101

¹³³ Hydén, "Normativa grundmönster", s 151

¹³⁴ Glavå, s 40

Strax innan ett samhällsmönster är på väg att dö ut är skyddet för etablerad position därmed som starkast. Skyddet för etablerad position går därefter tillbaka, i takt med att en ny era av marknadsfunktionellt mönster etableras.

När det nya mönstret har etablerats i stor skala kommer det [...] i sin tur [att] aktualisera konflikter mellan exploateringsintresset och det sociala skyddsbehovet, som kommer att driva fram nya rättsliga mönster till skydd för etablerad position, osv.¹³⁵

3.4 Kritisk reflektion

Såväl Christensens som Hydéns teorier gör, i någon mån, anspråk på att beskriva yttre faktorer som påverkar den existerande diskursen. I enlighet med diskursteorin är det omöjligt att uttala sig om omvärlden utan att själv bidra till, och vara en del av, den diskursiva formationen. Även om objektens själva existens är icke-diskursiv är objektets mening med nödvändighet diskursiv.¹³⁶

Hydéns och Christensens beskrivningar av verkligheten måste följaktligen förstås som en diskursiv tolkning av den samma. Teorierna kan därför omöjligen erbjuda en yttre, sann eller objektiv, beskrivning av icke-diskursiva faktorer som påverkar talet om flexicurity. Genom sin beskrivning av externa moment som formar diskursen bidrar följaktligen såväl Hydén som Christensen till att producera ett diskursivt innehåll. På så sätt kan teorierna sägas bestå av normativa, snarare än deskriptiva, uttalanden som kan påverka såväl vår uppfattning om, som den faktiska organiseringen av, samhället.

Att uppsatsens teoretiska utgångspunkter utgör en diskursiv formation gör dock inte teorierna mindre användbara för att besvara studiens frågeställningar eller förstå den diskurs som omgärdar talet om flexicurity. Att försök att förklara de yttre faktorer som skapar diskursen med nödvändighet är diskursiva innebär inte att försöken saknar giltighet. Vi kan inte uppfatta, förhålla oss till eller försöka förklara samhället och samhällseliga förändringar utan att ägna oss åt tolkningar. Som Winter Jørgensen och Phillips konstaterar, är det först ”genom att tillskriva [...] betydelse som vi kan förstå och handla i världen”.¹³⁷

Vad gäller Hydéns modell för samhällsutveckling kan denna vidare kritiserats som varande väl deterministisk. I Hydéns modell genomgår varje samhälle, ofrånkomligen och med nödvändighet, en förutbestämd utveckling. Teorin säger ingenting om vad som driver utvecklingen eller om huruvida en annan vändning, till följd av förändrade förutsättningar, är möjlig. Trots de problem jag ser med detta anser jag att teorin om samhällsutveckling som S-kurvor är ett användbart redskap för att sätta rådande samhällsutveckling i ett historiskt perspektiv. Att relatera det som pågår omkring oss till en historia kan, enligt min mening, bidra till ökad förståelse *även* om en utveckling som skiljer sig från den S-kurva Hydén beskriver eventuellt är möjlig.

¹³⁵ Hydén, ”Normativa grundmönster”, s 152

¹³⁶ Laclau & Mouffe, s 165

¹³⁷ Winter Jørgensen & Phillips, s 150

4. FLEXICURITY – ETT DANSKT EXEMPEL

I den svenska diskussionen om flexicurity fokuseras som regel det danska sättet att organisera arbetsmarknaden. Den danska modellen får därmed utgöra ett konkret exempel på flexicurity, även om den danska flexicuritymodellen inte är den enda förekommande.¹³⁸

Den danska arbetsrätten utgörs framförallt av kollektivavtal och det är därför svårt att uttala sig generellt om dansk arbetsrätt.¹³⁹ Vidare förekommer en mängd olika beskrivningar av den danska arbetsrättens utformning och det är därför också svårt att i detalj beskriva hur denna modell ser ut och fungerar. I detta avsnitt har jag för avsikt att återge det danska systemets grundpelare utifrån beskrivningar kring vilka det tycks finnas en förhållandevis hög grad av konsensus.¹⁴⁰ Konsensus i forskarvärlden kan sägas vara det närmaste sanning man, från diskursteorins utgångspunkter, kan komma.¹⁴¹ Min återgivning av det danska systemet i detta avsnitt bygger framförallt på Per Kongshøj Madsens samt Torben M Andersen och Michael Svarers beskrivningar av det danska systemet. Kongshøj Madsen är professor vid Aalborgs Universitet och har i huvudsak forskat om arbetsmarknads- och sysselsättningspolitik. Såväl Andersen som Svarer är professorer, i ekonomi respektive nationalekonomi, vid Aarhus Universitet.

4.1 En gyllene triangel

Den danska flexicuritymodellen beskrivs ofta som en gyllene triangel bestående av tre samverkande delar. Modellens grundbultar är (1) generösa ersättningssystem vid arbetslöshet och (2) en flexibel arbetsmarknad med stora möjligheter till uppsägningar och tidsbegränsade anställningar. Triangelns tredje hörn, vilken har utvecklats efter hand, är (3) den aktiva arbetsmarknadspolitiken.¹⁴²

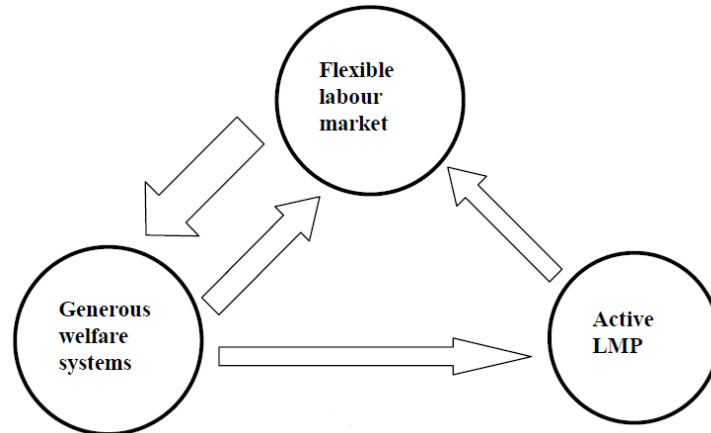
¹³⁸ Exempelvis brukar den österrikiska, nederländska, spanska och irländska arbetsrätten, i olika utsträckning, anses vara präglade av flexicurityinslag.

¹³⁹ Birgitta Nyström, ”Arbetsrätt och kollektivavtal” i *Integration och utveckling i Öresundsregionen – Möjligheter och utmaningar*, s 13 f

¹⁴⁰ För vidare läsning om det danska flexicuritysystemet, se exempelvis Henning Jørgensen & Per Kongshøj Madsen, *Flexicurity and beyond*.

¹⁴¹ Bergström & Boréus, s 258

¹⁴² Per Kongshøj Madsen, “The Danish model of “flexicurity”, s 3, samt Per Kongshøj Madsen, *How can it possibly fly?*, s 11

Figur 2. Den danska "gyllene triangeln".¹⁴³

Flexicuritymodellen bygger på samverkan och ett ömsesidigt beroende mellan dessa tre delar. Pilarna mellan triangels olika delar visar flödet av arbetskraft mellan de olika systemen.

4.2 Flexibel arbetsmarknad

Omfattande uppsägningsmöjligheter och ett relativt svagt anställningsskydd gör att danska företag förhållandevis enkelt kan anpassa arbetsstyrkan i förhållande till produktionen.¹⁴⁴ Exempelvis anses det som regel finnas ett betydande antal danska arbetstagare som inte omfattas av något anställningsskydd alls.¹⁴⁵ Vidare finns i det danska systemet ofta inga begränsningar för hur många gånger en tidsbegränsad anställning kan förnyas.¹⁴⁶ Att anställningsskyddet utformats på detta sätt antas vara orsaken till att den danska arbetsmarknaden präglas av en hög omsättning, på så sätt att stora grupper människor sägs upp eller säger upp sig själva varje år.¹⁴⁷

4.3 Generösa ersättningsystem

Det danska systemet innefattar också ett förhållandevis generöst ersättningsystem vid arbetslöshet och det är inte ovanligt att låginkomsttagare har en ersättningsgrad på nästan 90 procent vid arbetslöshet.¹⁴⁸ De generösa ersättningsystemen anses innebära att

¹⁴³ Bild hämtad från Kongshøj Madsen, *How can it possibly fly?*, s 11

¹⁴⁴ Kongshøj Madsen, *"The Danish model of flexicurity"*, s 4. I vilken denna beskrivning är riktig är dock omdiskuterad. Vissa menar exempelvis att de kollektivavtal som reglerar den danska arbetsmarknaden innebär att danska uppsägningsmöjligheter i realiteten inte skiljer sig särskilt mycket från svenska (se exempelvis artikeln Radojkovic, Nina, "Expert: Svensk arbetsrätt är inte oflexibel" i *Dagens Juridik*). Den danska arbetsrätten brukar dock beskrivas och uppfattas som innehållandes långtgående frihet för arbetsgivare när det gäller att säga upp arbetstagare.

¹⁴⁵ Nyström, s 14. Som Nyström påpekar är det dock, på grund av den decentraliserade danska arbetsrätten, svårt att fastställa hur stort antal arbetstagare som saknar anställningsskydd.

¹⁴⁶ Andersen, Torben M & Svarer Michael, "Flexicurity – den danska arbetsmarknadsmodellen" i *Ekonomisk Debatt*, s 19

¹⁴⁷ Kongshøj Madsen, *"The Danish model of flexicurity"*, s 3

¹⁴⁸ Kongshøj Madsen, *How can it possibly fly?*, s 15

individens ekonomiska risk vid eventuell arbetslöshet inte är lika stor som i många andra länder och att arbetstagare därmed inte uppfattar det svagare anställningsskyddet som ett problem för den ekonomiska tryggheten.¹⁴⁹ För att erhålla ekonomisk ersättning ställs stora krav på att den arbetslöse ska söka arbete och delta i arbetsfrämjande aktiviteter.¹⁵⁰

4.4 Aktiv arbetsmarknadspolitik

Slutligen verkar en aktiv arbetsmarknadspolitik för att förse arbetslös arbetskraft med kvalifikationer för att erhålla nytt arbete.¹⁵¹ En sådan aktiv arbetsmarknadspolitik sägs ha dubbla konsekvenser i form av dels kompetensutveckling, dels incitament att söka arbete – på grund av att människor tenderar att undvika att hamna i de aktiva åtgärderna.¹⁵² Eftersom det endast är de som inte hittar arbete på egen hand som hamnar i de aktiva arbetsmarknadspolitiska åtgärdsprogrammen rör sig det största flödet av människor mellan arbetsmarknad och ersättningssystemen, utan att hamna i de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna.¹⁵³ Detta synliggörs av pilarna i Kongshøj Madsens modell.

4.5 Ömsesidigt beroende

Flexicurity kan sägas bygga på tanken att regleringen inom arbetsrätten och socialrätten hänger ihop, på så sätt att starkt skydd för etablerad position inom socialrätten minskar såväl behovet av som de fackliga kraven på ett starkt skydd för etablerad position i den arbetsrättsliga regleringen. Eftersom ett svagt anställningsskydd antas leda till en bättre ekonomisk utveckling är strategin i ett flexicuritysystem följaktligen att minska anställningsskyddet och att kompensera detta genom ett starkt skydd i socialförsäkringen.

5. ANALYS AV GRUNDMÖNSTER

5.1 Uttryck för grundmönster

Christensens teori bygger på en modell där grundmönstren som regel står i polemik med varandra.¹⁵⁴ Ett antagande från min sida var därför till en början att argumentationen i texterna skulle bygga på ett huvudsakligt grundmönster. I analysen har det dock visat sig att detta antagande inte motsvarar texternas argumentation och att det i analysmaterialet finns mycket få texter som argumenterar utifrån enbart ett av de tre grundmönstren. Vad som istället har visat sig präglade texterna är att argumentation kopplad till olika grundmönster används i textens olika delar samt att argumentationen utgår från att de olika grundmönstren är förenliga.

¹⁴⁹ Nyström, s 5

¹⁵⁰ Andersen & Svarer, s 20

¹⁵¹ Ibid, s 17

¹⁵² Andersen & Svarer, s 23 f samt Kongshøj Madsen, *How can it possibly fly?*, s 19 ff

¹⁵³ Kongshøj Madsen, *How can it possibly fly?*, s 12

¹⁵⁴ Christensen, "Skydd för etablerad position – ett normativt grundmönster", s 530 f

Trots att det i textmassan inte finns några tydliga uttryck för rena eller självständiga grundmönster har jag inledningsvis, under separata rubriker, velat exemplifiera uttryck för de olika grundmönster som kommer till uttryck i texterna. Jag vill på detta sätt visa hur jag tolkar uttryck för grundmönster innan jag går in på texternas reella användning av grundmönstren.

I tolkningen av texterna har jag, utöver det som de facto uttalas, fäst vikt vid hur texten definierar och använder sig av grundläggande begrepp som flexibilitet, trygghet och skydd. Vidare har jag tittat på hur texten tolkar och förhåller sig till andra texter och arbetsrättsliga system.

5.1.1 Marknadsfunktionalitet

Det marknadsfunktionella mönstret kommer huvudsakligen till uttryck genom argumentation som bygger på att samhällsförändringar och ekonomisk utveckling nödvändiggör en förändrad arbetsrätt. Det marknadsfunktionella mönstret har en nära koppling till marknadsekonomin. När det i texterna uttrycks att förändringar i arbetsrätten är en förutsättning för att rädda den svenska, eller europeiska, ekonomin kan det därmed ses som ett uttryck för det marknadsfunktionella grundmönstret. Exempel på denna typ av argumentation är exempelvis när kommissionen skriver att "[f]öretagen [...] *måste* kunna anpassa sin arbetsstyrka efter ändrade ekonomiska förutsättningar"¹⁵⁵ (min kursivering) och att "de förändringar den [globala konkurrensen] medför *kräver* snabba beslut av företagen" (min kursivering).¹⁵⁶

I de texter som tar marknadsekonomin krav som utgångspunkt till varför rätten måste förändras tillskrivs det marknadsfunktionella grundmönstret ett större värde än exempelvis skydd för etablerad position. Detta gör att skydd för etablerad position måste ge vika. Argumentationen utgör ett exempel på att det ekonomiska systemets normer, vilka antas innebära att stark anställningstrygghet påverkar tillväxten negativt, uppfattas som så absoluta att anpassning till dessa är nödvändig, även om det innebär att andra normer måste ge vika.

Att marknadsfunktionalitet trumfar skydd för etablerad position uttrycks exempelvis genom formuleringar som: "Bestämmelser som är allt för beskyddande kan avskräcka arbetsgivarna från att nyrekrytera i en ekonomisk uppgång"¹⁵⁷ och "reglerna om anställning [gör] att varken företag eller arbetstagare kan dra fördel av uppgångar i ekonomin eller av ökad efterfrågan".¹⁵⁸

¹⁵⁵ Europeiska Kommissionen, *Gemensamma principer för "flexicurity"*, s 3

¹⁵⁶ Ibid, s 3. Liknande resonemang återkommer då Maud Olofsson, i "Lär av den danska modellen", konstaterar att "globaliseringens konkurrenskrav tvingar oss" till bland annat "större flexibilitet och rörlighet på arbetsmarknaden" och Liberala studenterna, i Per Gustafsson & Patrick Krassén, "Las drabbar främst de svaga på arbetsmarknaden" i *Södermanlands Nyheter*, skriver att "reglerna i Las inte fungerar på en internationaliserad, kunskapsbaserad, dynamisk och flexibel arbetsmarknad". Maria Ludvigsson skriver, i *Mer Dansk Design*, om det svenska arbetsrättsliga systemet att det är "högst opassande och föga funktionellt idag" (s 5).

¹⁵⁷ Europeiska Kommissionen, *En modern arbetsrätt för att möta 2000-talets utmaningar*, s 5

¹⁵⁸ Ludvigsson, s 5

Flera av texterna efterfrågar ökad *flexibilitet* i den arbetsrättsliga regleringen.¹⁵⁹ Få definierar eller diskuterar dock, i någon större utsträckning, vad som avses med begreppet flexibilitet.¹⁶⁰ Numhauser-Henning förklarar att ”flexibility of employment is often described as a transition from the traditional (‘typical’) employment to new or atypical forms of labour. [...] The term [traditional employment] is sometimes taken to include [...] a certain degree of security of employment, a protection against arbitrary (not objectively justified) dismissals”.¹⁶¹ Ökad flexibilitet blir därmed som regel liktydigt med ett minskat skydd för etablerad position och ökade inslag av marknadsfunktionalitet. I merparten av texterna kan användningen av begreppet flexibilitet också förstås på detta sätt.¹⁶² När man i texterna talar om flexibilitet tolkar jag det därmed som ett uttryck för det marknadsfunktionella grundmönstret.

I Numhauser-Hennings modell särskiljs kvantitativ från kvalitativ flexibilitet. Kvantitativ flexibilitet kan definieras som organisationens möjlighet att anpassa sig i ett kortare, mer konjunkturkänsligt, perspektiv. Sådan anpassning sker framförallt genom att anställda sägs upp och är således oförenligt med ett starkt skydd för etablerad position. Kvalitativ flexibilitet präglas av rörlighet över längre tid och utgörs exempelvis av arbetsgivarens möjlighet att förändra arbetsuppgifter inom befintliga anställningsavtal. I den analyserade diskussionen om flexicurity tycks man framförallt tala om den kvantitativa flexibiliteten när begreppet flexibilitet används. Så är exempelvis fallet i Arbetsdepartementets påpekande att flexibla anställningsformer ”behövs för att arbetsgivare skall kunna täcka tillfälliga behov av arbetskraft”.¹⁶³ Flexibilitet blir därmed liktydigt med minskad anställningstrygghet och ökade möjligheter för företag att säga upp anställda. Mot denna förståelse finns dock också ett motstånd i vissa texter.¹⁶⁴

5.1.2 Skydd för etablerad position

Ett vanligt förekommande uttryck för skydd för etablerad position är att behovet av ökad flexibilitet inte får sättas före arbetstagares behov av trygghet.¹⁶⁵ I denna typ av argumentation trumfar skydd för etablerad position marknadens behov och texter som

¹⁵⁹ Ludvigsson menar exempelvis att globaliseringen ”ställer krav på betydligt större flexibilitet”, Ludvigsson, s 17.

¹⁶⁰ I flera texter påtalas att en fastslagen definition av flexicurity saknas, men detta diskuteras som regel inte närmare i någon större utsträckning (se exempelvis Arbetsmarknadsutskottet, *Utlåtande om grönboken En modern arbetsrätt för att möta 2000-talets utmaningar*, s 12 och 17, SACO, *Yttrande över Grönboken – En modern arbetsrätt för att möta 2000-talets utmaningar*, s 2, samt Sven Otto Littorin, ”Balansen mellan trygghet och flexibilitet på svensk arbetsmarknad”). Endast i Lena Westerlund, *Tryggare på andra sidan sundet?*, s 8 ff, diskuteras denna avsaknad av definition mer utförligt.

¹⁶¹ *Normative development within the social dimension*, s 8

¹⁶² Genom att exempelvis, liksom Svenskt Näringsliv, likställa mer långtgående uppsägningsmöjligheter med flexibilitet, se Ludvigsson, s 2.

¹⁶³ Arbetsmarknadsdepartementet, *Synpunkter på grönboken: En modern arbetsrätt för att möta 2000-talets utmaningar*, s 5

¹⁶⁴ Sådant motstånd mot den dominerande definitionen av flexibilitet återfinns exempelvis i SACO samt Westerlund, s 8 ff.

¹⁶⁵ Se exempelvis Arbetsmarknadsutskottet, s 12, samt Maria Stenberg, ”Konflikt om arbetsrätten i riksdagen”.

uppfattas som allt för inriktade på marknadsfunktionalitet kritiserar. I texterna uttrycks exempelvis att ”grönboken tar för stor hänsyn till marknadens krav [...], vilket går ut över arbetstagarnas trygghet”¹⁶⁶ och att kommissionen ”lutar väldigt mycket åt åsikten att det ska vara lättare för marknaden att göra som den vill”.¹⁶⁷ På samma sätt kritiserar arbetsmarknadsutskottets utlåtande för att sakna ”en analys av marknadens krav på flexibilitet som ställs mot arbetstagarnas intresse av trygghet.”¹⁶⁸

Vidare kritiserar själva flexicuritybegreppet i vissa texter för att vara allt för marknadsfunktionellt inriktat. ”Det är en tydlig risk att flexicurity i kommissionens tolkning i praktiken innebär ökad flexibilitet för näringslivet, men urholkad trygghet för de anställda”, skriver exempelvis Vänsterpartiet.¹⁶⁹

I flertalet texter förekommer begreppet *trygghet*. Trygghet är, liksom flexibilitet, ett begrepp som kan uppfattas och definieras på olika sätt. I den analyserade textmassan återkommer två olika förhållningssätt till trygghet. Dels förknippas trygghet i vissa texter med ett starkt skydd för den etablerade positionen, i form av höga ersättningsnivåer och/eller ett starkt anställningsskydd,¹⁷⁰ dels kopplas trygghet till positiva konsekvenser av den fria marknadens utfall.¹⁷¹ Ett exempel på det förstnämnda är exempelvis konstaterandet att ”[e]n väl fungerande arbetslöshetsförsäkring i kombination med en aktiv arbetsmarknadspolitik ger Nordens invånare trygghet”¹⁷² medan ett exempel på det sistnämnda är konstaterandet att i ”Danmark består tryggheten i att det är lätt att hitta ett nytt jobb när det gamla upphör”.¹⁷³ Det är, enligt min mening, endast det förstnämnda synsättet som kan ses som ett uttryck för skydd för etablerad position. Även om man, i båda fallen, talar om trygghet ser jag det senare citatet som ett uttryck för en marknadsfunktionell logik, vilket jag återkommer till i avsnittet *Marknadsfunktionalitet och skydd*.

5.1.3 Lika fördelning

Flera texter argumenterar för, såväl som mot, flexicurity genom att kritisera *orättvisor* på arbetsmarknaden. Vad *orättvisor* innebär är, som bekant, inte naturgivet och samtliga tre grundmönster kan uppfattas som rättvisa. I texterna efterfrågas flexicurity för att ”bryta

¹⁶⁶ Arbetsmarknadsutskottet, s 11

¹⁶⁷ Ibid, s 16

¹⁶⁸ Ibid, s 16. Liknande kritik återkommer i flertalet av Socialdemokraternas andra texter. Se exempelvis Göran Färm, ”Nytt om flexicurity”, där den borgerliga alliansen kritiserar för att bara tala om ”flex-delen av begreppet, och väldigt lite om ’security’”. Liknande resonemang återfinns vidare i TCO:s text där man kritiserar kommissionen för att argumentera ”in favour of weakening the rights of permanently-employed workers” (TCO s 3) och i LO, SACO och TCO:s gemensamma text där kommissionen kritiserar för att anse ”att en arbetsrättslig reglering, d.v.s grundläggande regler för kollektiva och individuella uppsägningar, utgör ett hinder för en väl fungerande marknad.” (LO & SACO & TCO, *Ang: EU-kommissionens meddelande om gemensamma principer för flexicurity*, s 1).

¹⁶⁹ Arbetsmarknadsutskottet, s 15

¹⁷⁰ Se exempelvis Socialdemokraternas samtliga texter, Westerlund samt LO, SACO och TCO:s respektive yttrande över kommissionens grönbok.

¹⁷¹ Se exempelvis ”Gemensamma principer för ’flexicurity’”, Littorin samt Ludvigsson.

¹⁷² Sven-Erik Österberg & Luciano Astudillo, ”En starkare arbetslinje” i *Dagens Nyheter*

¹⁷³ Ludvigsson, s 6

ungdomars arbetslöshet och utanförskap”¹⁷⁴ och det påtalas att man ”måste minska segmenteringen av arbetsmarknaden”.¹⁷⁵ Regeringen skriver att flexicurity är ”ett begrepp som måste expanderas till de [sic] som idag står utanför” och konstaterar att ”den svenska arbetsmarknad idag både är flexibel och trygg för dem som är PÅ arbetsmarknaden. Men de som är UTANFÖR arbetsmarknaden har det betydligt besvärligare.”¹⁷⁶

I dessa texter är det olikfördelning per definition som uppfattas som orättvis. Texterna intresserar sig inte i huvudsak för *varför* den rådande fördelningen har uppkommit utan kritiserar den materiellt orättvisa fördelningen av arbetstillfällen *som sådan*. Att se orättvisa på detta sätt kan, enligt min mening, främst förstås som ett uttryck för materiell rättvisa och lika fördelning.

Grundmönstret lika fördelning kan vidare urskiljas i en kritik av skydd för etablerad position. Så uttrycks exempelvis att det är lagen om anställningsskydd som bidrar till ”att mota bort ungdomar och andra som inte har något jobb och hindrar dem att komma in på arbetsmarknaden”¹⁷⁷ och att ”ett starkt anställningsskydd [...] kan förvärra situationen för de grupper som brukar ha svårast att ta sig in på arbetsmarknaden, som ungdomar, kvinnor, äldre och långtidsarbetslösa”.¹⁷⁸ Kommissionen skriver att ”[a]lternativa anställningsformer kan öka ytterligare om inga åtgärder vidtas för att anpassa traditionella anställningar till kraven på ökad flexibilitet”.¹⁷⁹ Resonemanget i dessa citat kan härledas till en syn på skydd där den totala summan anställningsskydd uppfattas som begränsad. Resonemanget bygger på logiken att samhället bara har utrymme att erbjuda en viss ”mängd” skydd och att de som har ett omfattande skydd därför måste dela med sig om det ska räcka till alla.

I andra texter kommer lika fördelning till uttryck genom en kritik det marknadsfunktionella mönstret. I en text skriver man exempelvis att en marknadsinriktad politik, som syftar till att ”öka arbetsgivarnas makt och minimera trygghet och inflytande för de anställda” leder till att ”allt fler arbetar under otrygga anställningsförhållanden” och att ”immigranter från utomeuropeiska länder utnyttjas”.¹⁸⁰ TCO skriver att företagens ökade uppsägningsmöjligheter “will increase the risk that [...] employees are treated

¹⁷⁴ Göran Hägglund & Stefan Attefall, ”Bryt ungdomsarbetslösheten - lär av den danska modellen!”

¹⁷⁵ Europeiska Kommissionen, *Gemensamma principer för ”flexicurity”*, s 3

¹⁷⁶ Littorin

¹⁷⁷ Olofsson

¹⁷⁸ *Gemensamma principer för ”flexicurity”*, s 6, Ett liknande resonemang finns i *En modern arbetsrätt för att möta 2000-talets utmaningar*, s 9, där kommissionen skriver att ”stränga regler för anställningsskydd gör arbetsmarknaden mindre dynamisk, vilket försämrar utsikterna för kvinnor, ungdomar och äldre arbetstagare”. Utifrån samma grundmönster argumenterar vidare Ludvigsson när hon framhåller att den svenska lagen om anställningsskydd innebär att de som står utanför arbetsmarknaden har små chanser att ta sig in på den samma, se Ludvigsson, passim. I Gustafsson & Krassén, skriver Liberala studenter att ”Las [...] exkluderar marginalgrupper” och har ”som konsekvens att de med minst erfarenheter och kontakter på arbetsmarknaden i många fall får svårt att över huvudtaget ta sig in på den samma”.

¹⁷⁹ Europeiska Kommissionen, *En modern arbetsrätt för att möta 2000-talets utmaningar*, s 3

¹⁸⁰ Arbetsmarknadsutskottet, s 13

arbitrarily.”¹⁸¹ Resonemangen i dessa texter bygger på en annan förståelse av skydd. Den totala summan av skydd ses här inte som begränsad och inga hinder uppfattas därför finnas mot att lika fördelning uppnås genom att otrygga anställningar ersätts av trygga anställningar.

5.1.4 Reflektion kring min egen tolkning av grundmönster

Min tolkning av normativa grundmönster i texterna utgör, vilket tidigare konstaterats, en möjlig tolkning och förståelse (snarare än *den* möjliga tolkningen och förståelsen). Min tolkning kan antas vara påverkad såväl av min förförståelse som av den teori och metod jag använder mig av. Någon annan skulle därmed sannolikt, men inte nödvändigtvis, läsa och tolka materialet annorlunda. Andra premisser och utgångspunkter hade sannolikt också resulterat i andra slutsatser. Att mina tolkningar därmed kan ifrågasättas och analyseras i ett andra led innebär dock inte att de inte samtidigt kan säga någonting om grundmönstrens förekomst och betydelse

5.2 Texternas användning av grundmönster

5.2.1 Balans mellan grundmönster

Jag har inledningsvis i detta kapitel konstaterat att argumentationen i texterna sällan kan härledas till endast, eller ens i huvudsak, ett grundmönster. Istället uttrycker många texter att en balans mellan de olika grundmönstren är nödvändig.¹⁸² “Sustainable growth and change on the labour market require secure workers *and* flexible companies” (min kursivering)¹⁸³ skriver TCO och Sveriges Kommuner och Landsting menar att det ”behövs ett visst grundskydd för arbetstagarna [...] samtidigt som det måste finnas en flexibilitet för arbetsgivarna”.¹⁸⁴ Liknande resonemang återfinns även i andra texter.¹⁸⁵

Var balanspunkten bör ligga har de olika aktörerna givetvis olika uppfattning om. Vissa texter utgår exempelvis från skydd för etablerad position genom att påtala att “[t]rygghet kan förenas med flexibilitet *om* det senare inte självklart betyder att verksamhetens behov av flexibilitet ska gå före” (min kursivering).¹⁸⁶ Andra texter utgår snarare från det marknadsfunktionella mönstret genom att påtala att en ökad flexibilitet ”behövs för att möta förändringar på arbetsmarknaden, men [att denna] måste balanseras med trygghet” (min kursivering).¹⁸⁷

¹⁸¹ TCO, *Comments from the Swedish Confederation of Professional Employees (TCO) to the Green Paper on Modernising Labour Law*, s 7

¹⁸² Se exempelvis SACO, s 1, och Arbetsmarknadsdepartementet, *Synpunkter på grönboken*, s 4.

¹⁸³ TCO, s 3

¹⁸⁴ Sveriges Kommuner och Landsting (SKL), *Yttrande över grönboken En modern arbetsrätt för att möta 2000-talets utmaningar*, s 2

¹⁸⁵ Kommissionen skriver exempelvis i *Gemensamma principer för “flexicurity”*, s 3: ”En förutsättning för anpassning är en mer flexibel arbetsmarknad i kombination med en trygghetsnivå som tar hänsyn till *både* arbetsgivarna och arbetstagarnas behov” (min kursivering). Se även Arbetsmarknadsdepartementet *Synpunkter på grönboken*, s 4.

¹⁸⁶ Arbetsmarknadsutskottet, s 12

¹⁸⁷ SACO, s 2

Uttrycken för stävan efter balans hänför sig så gott som uteslutande till de båda grundmönstren marknadsfunktionalitet och skydd för etablerad position. Ingen text uttrycker att en liknande avvägning måste göras i förhållande till lika fördelning. Lika fördelning tycks snarare uppfattas som ett absolut värde i vilket inskränkningar inte kan motiveras med hänvisning vare sig till marknadsfunktionalitet eller till skydd för etablerad position.

5.2.2 Kombination av grundmönster

Istället för en efterfrågan av balans bygger argumentationen i vissa texter på att grundmönstren fungerar i kombination. Detta sätt att tala om grundmönstren avviker från uttrycken för strävan efter balans genom att antyda att någon *avvägning* mellan normativa grundmönster inte är nödvändig utan att grundmönstren istället kan *förenas*. De båda förhållningssätten återfinns visserligen delvis i samma texter men ger uttryck för två olika sätt att förhålla sig till grundmönstrens eventuella förenlighet.

5.2.2.1 Marknadsfunktionalitet och skydd

Uttryck för att det inte föreligger någon motsättning mellan ett starkt skydd för etablerad position och en marknadsfunktionell arbetsrätt återkommer i såväl texter som kritiserar flexicurity som i texter som efterfrågar detsamma. Till den senare kategorin hör exempelvis texter som framhåller att ett starkt skydd för etablerad position inte motverkar marknadsfunktionalitet och påtalar att forskning inte har kunnat ”belägga några som helst samband mellan svag arbetsrätt och fler jobb” utan att länder med stark arbetsrätt har ”högre sysselsättningsgrad än de med en svagare arbetsrätt”.¹⁸⁸ Detta synsätt återkommer i flertalet texter.¹⁸⁹ I några texter utvecklas resonemanget vidare till att ett fullgott skydd för etablerad position är en *förutsättning* för en fungerande marknadsekonomi. Man skriver exempelvis: “Security is a precondition for sustainable and fair growth”¹⁹⁰ och att ”trygghet i anställningsförhållandet och på arbetsmarknaden [är] en viktig förutsättning för en uthållig och sund tillväxt”.¹⁹¹ Vidare påpekas att “[a]nställningsskyddet bidrar till att göra arbetskraften till en tillgång för företaget”¹⁹² medan en låg grad av anställningsskydd sägs riskera att inverka negativt på ekonomin.¹⁹³ Denna typ av argumentation har argumentationsmässigt en nära koppling till det marknadsfunktionella grundmönstret såväl som till skydd för etablerad position. Det är genom att utgå från vad som är bra för

¹⁸⁸ Arbetsmarknadsutskottet, s 14

¹⁸⁹ Exempelvis skriver Westerlund, när det gäller ”sambanden mellan arbetsrättens strikthet och sysselsättningsnivån i ett land [att] det finns inget tydligt sådant” (s 36) och att ett försvagat anställningsskydd riskerar att leda till låg tillväxt och utbildningsnivå (s 32). TCO skriver att ”It’s a faulty analysis that new and better jobs can only be created by deregulating the individual rights of workers” (s 3) och att ”[g]ood working conditions and good opportunities for companies to grow and develop are not in conflict with each other” (s 3). SACO menar att ”[e]n flexiblare lagstiftning om anställningsskydd som gör det lättare för arbetsgivare att säga upp anställda innebär större ansvar och risker för [samhället]” (s 1).

¹⁹⁰ TCO, s 2

¹⁹¹ SACO, s 1

¹⁹² LO & SACO & TCO, s 1

¹⁹³ Exempelvis menar Westerlund att en hög omsättning kan ha negativa konsekvenser för kunskaps- och kompetensutveckling, se Westerlund, s 20.

ekonomin som man i texten drar slutsatsen att ett starkt skydd för etablerad position behövs.

Vissa texter utgår från marknadsfunktionalitet på ett annat sätt för att hävda att marknadsfunktionalitet och ett fullgott skydd kan förenas. Argumentationen utgår även i dessa texter från att det är möjligt att skapa ”en situation där trygghet och flexibilitet kan förstärka varandra”¹⁹⁴ men bygger framförallt på logiken att en marknadsfunktionell arbetsrätt, med ett svagt anställningsskydd, inverkar negativt på de anställdas *reella* trygghet.

Den genomgående utgångspunkten i dessa texter är att ett starkt anställningsskydd påverkar företagets ekonomi, och därmed också deras möjligheter att nyanställa, negativt. Ett svagt anställningsskydd antas, tvärt om, leda till fler nyanställningar och ett utbud ”av arbeten [som] gör att arbetstagaren också kan ställa krav.”¹⁹⁵ I detta resonemang är det således genom utbudet av arbetstillfällen, snarare än genom ett starkt anställningsskydd som arbetstagare tillförsäkras ett visst skydd. Resonemanget bygger således på att hotet mot de anställdas trygghet inte primärt utgörs av ett minskat anställningsskydd utan av en arbetsmarknad med få anställningstillfällen.¹⁹⁶ Man kan därmed säga att grundmönstret skydd för etablerad position, i denna logik, anses motverka reell trygghet. Trots att man i texterna talar om trygghet och skydd bygger argumentationen därför på det marknadsfunktionella grundmönstret snarare än på skydd för etablerad position. Möjligheten att få ett nytt arbete likställs i texterna visserligen med ett skyddsnät för den anställde, men resonemanget bygger inte på att den anställde uppfattas ha en *rätt* att behålla sin uppnådda position, utan på att företagets förmåga att nyanställa skapar en sådan *möjlighet*. Resonemanget bör således, enligt min mening, snarast läsas som ett marknadsfunktionellt argument, även om marknadsens utfall antas ha positiva konsekvenser också för den anställde.

5.2.2.2 Skydd för etablerad position och lika fördelning

I avsnittet *Lika fördelning* har jag konstaterat att lika fördelning tas som utgångspunkt för att kritisera såväl det marknadsfunktionella grundmönstret som skydd för etablerad position. I de texter som, från denna utgångspunkt, kritiserar det marknadsfunktionella mönstret kopplas lika fördelning som regel samman med skydd för etablerad position. Så är exempelvis fallet i Socialdemokraternas text, där man vänder sig mot att ”tryggheten ska öka för dem med otrygga anställningar genom att tryggheten istället minskar för dem

¹⁹⁴ Europeiska Kommissionen, *Gemensamma principer för ”flexicurity”*, s 4

¹⁹⁵ Ludvigsson, s 11

¹⁹⁶ Ludvigsson skriver att otrygghet ”för många handlar [...] allra främst om att aldrig komma in på arbetsmarknaden utan vara fast i arbetslöshet” (s 7). På samma sätt framhåller kommissionen, i *Gemensamma principer för ”flexicurity”*, att ”[t]rygghet betyder [...] mer än bara tryggheten att behålla jobbet” (s 5) och påpekar att hög arbetslöshet hotar tryggheten även för personer med ett starkt anställningsskydd, eftersom de har samma svårigheter som andra att hitta arbeten av god kvalitet om de skulle bli arbetslösa (s 3). Även LO påpekar att ”det inte är det befintliga arbetet i sig som behöver skyddas, utan den anställde som har arbetet” (s 5). En snarlik formulering återfinns vidare hos Socialdemokraterna när man skriver att ”[v]år inställning är att det inte är arbetet i sig som ovillkorligen ska skyddas utan de anställda” (Arbetsmarknadsutskottet, s 12).

som anses ha trygga anställningar¹⁹⁷ och framhåller att "[a]nställningsskyddet för dem med svagare position måste kunna förbättras *utan att det sker på bekostnad av andra arbetstagare*" (min kursivering).¹⁹⁸ På samma sätt skriver TCO att "[p]ermanent employment on a full-time basis must be the norm, and workers in atypical forms of employment must be treated equally with permanent and full-time employees."¹⁹⁹ Detta synsätt återkommer i flertalet texter.²⁰⁰ I vissa utvecklas resonemanget till att ett starkt anställningsskydd är en grundförutsättning för materiell rättvisa och lika fördelning. Exempelvis skriver TCO att "[t]he demand for a just cause for dismissal is [...] important in [...] combating discrimination"²⁰¹ och flera andra texter uttrycker samma sak.²⁰² Den argumentation som på detta sätt framhåller att lika fördelning och skydd för etablerad position är förenliga bygger, vilket tidigare har konstaterats, på uppfattningen att den totala "mängden" anställningsskydd inte är begränsad och att skyddet följaktligen kan utökas till att omfattar alla.

5.2.2.3 Lika fördelning och marknadsfunktionalitet

I de texter som utgår från lika fördelning för att kritisera skydd för etablerad position framhålls som regel att lika fördelning och marknadsfunktionalitet kan uppnås i kombination.²⁰³ Svenskt Näringslivs text uttrycker på detta sätt att både företag och arbetstagare kan dra fördel av en flexiblare arbetsrätt²⁰⁴ och Arbetsdepartementet skriver att "tidsbegränsade anställningar [...] behövs för att arbetsgivare skall kunna täcka tillfälliga behov av arbetskraft" samtidigt som de utgör "en viktig bro in i arbetslivet för unga och andra människor med liten eller ingen arbetslivserfarenhet".²⁰⁵

Texterna tar vanligtvis sin utgångspunkt i grundmönstret lika fördelning för att hävda att lika fördelning också leder till marknadsfunktionalitet. Detta uttrycks exempelvis genom

¹⁹⁷ Arbetsmarknadsutskottet, s 12

¹⁹⁸ Ibid, s 12

¹⁹⁹ TCO, s 3

²⁰⁰ Exempelvis genom formuleringarna: "Vi behöver inte bara fler, utan också bra arbeten. För att uppnå [detta] mål menar vi att huvudregeln fortsatt måste vara trygghet i anställningsförhållandet" (SACO, s 3) och "Den stora utmaningen för svensk del är således inte att i grunden förändra denna fungerande modell, utan att bygga ut den så att den erbjuder bättre skydd för de många löntagare som [...] hamnat utanför den trygghet lagar och avtal ger." (Arbetsmarknadsutskottet, s 15)

²⁰¹ TCO, s 8

²⁰² I ett antal texter jämföra situationen på den svenska arbetsmarknaden med den i länder i vilka har ett svagare anställningsskydd. Socialdemokraterna skriver exempelvis att Sverige ligger "markant över genomsnittet" både när det gäller kvinnors och äldres sysselsättning (Arbetsmarknadsutskottet, s 15). I en annan text påpekar Socialdemokraterna att de nordiska länderna är "rättvisare. Fattigdomen är lägre och inkomstfördelningen jämnare" (Mona Sahlin, "Vi vill gemensamt investera oss ur jobbkrisen"). Vidare skriver LO, i sin rapport om flexicurity, att Sverige lyckas bättre än Danmark när det gäller arbetslöshet bland invandrare, och när det gäller att behålla äldre personer i arbetslivet (Westerlund s 15 ff).

²⁰³ Exempel på uttryck för att grundmönstren bäst uppnås i kombination återfinns exempelvis hos Ludvigsson och i kommissionens båda texter. Kommissionen skriver att "inkomstklyftorna mellan välutbildad och lågutbildad arbetskraft" har ökat på grund av bristande anpassning till den ekonomiska och samhällsliga utvecklingen (*Gemensamma principer för "flexicurity"*, s 3) och Ludvigsson menar att "globalisering betyder allt större möjligheter, för fler" (s 20).

²⁰⁴ Ludvigsson, s 5

²⁰⁵ Arbetsmarknadsdepartementet, *Synpunkter på grönboken*, s 5

uttalanden som att "[s]egmenterade arbetsmarknader [...] påverkar produktiviteten negativt".²⁰⁶ En text tar dock utgångspunkt i det marknadsfunktionella mönstret men menar att lika fördelning kan uppnås inom ramen för ett i grunden marknadsfunktionellt system, genom att arbetstagares anställningsbarhet ökas genom statens, eller andra aktörers, försorg.²⁰⁷ Detta resonemang efterfrågar intervention för att göra marknadens utfall materiellt rättvist. De båda grundmönstren kombineras därmed, i resonemanget, genom att arbetstagarna ges de verktyg de behöver för att marknadens utfall ska bli materiellt rättvist.

5.2.2.4 Reflektion kring kombinationer av grundmönster

Teorin om det normativa fältet bygger på att de normativa grundmönstren befinner sig vid triangelns olika hörn och därmed svårligen kan förenas. Enligt modellen utgör varje rättssystem en avvägning mellan de olika grundmönstren och ett och samma rättssystem kan följaktligen inte vara fullt ut marknadsfunktionellt samtidigt som det erbjuder ett fullgott skydd för etablerad position. Denna förståelse, där olika grundmönster står i polemik med varandra, överrensstämmer inte med argumentationen i de analyserade texterna. Istället har texterna i stor utsträckning konstaterats bygga på att grundmönstren kan uppnås i förening. Texternas argumentation i detta avseende kan förstås på flera olika sätt.

Först och främst måste beaktas att de analyserade texterna i huvudsak är politiskt argumenterande texter. Olika aktörer befinner sig vid olika punkter i fältet, och varje aktörgrupp kan antas arbeta för att dra rätten till den pol de finner bäst.²⁰⁸ Utifrån de olika aktörernas politiska agenda kan det således finnas en poäng i att argumentera för att det grundmönster som huvudsakligen förespråkas står, eller inte står, i konflikt med andra grundmönster. Att en text uttrycker att ett system är fullt ut marknadsfunktionellt och samtidigt erbjuder ett heltäckande skydd för position kan följaktligen vara ett uttryck för en politisk strategi. Att grundmönstret lika fördelning inte kritiserats i någon text, utan tvärt om i olika texter sägs vara fullt ut förenligt med såväl marknadsfunktionalitet som skydd för etablerad position, kan på samma sätt förstås som ett uttryck för att det är politiskt kontroversiellt att hävda att materiell rättvisa står i vägen för det man vill uppnå.

Ytterligare en möjlig förklaring till den diskrepans som föreligger mellan texternas användning av grundmönster och Christensens modell är att många av de begrepp som används i texterna saknar en fastslagen och, för aktörerna, gemensam definition. Att texterna nämner trygghet, skydd, flexibilitet och rättvisa betyder därför inte med nödvändighet att innebörden av dessa begrepp är den samma som de värderingar som Christensen kopplar till de olika grundmönstren. Exempelvis förekommer, vilket tidigare har nämnts, texter som talar om trygghet och skydd men använder sig av dessa begrepp på ett sätt som snarast motsvaras av en marknadsfunktionell logik. Eftersom texterna är korta, och inte alltid utvecklar hur rättvisa, trygghet eller goda ekonomiska förutsättning-

²⁰⁶ Europeiska Kommissionen, *En modern arbetsrätt för att möta 2000-talets utmaningar*, s 9

²⁰⁷ Europeiska Kommissionen, *Gemensamma principer för flexicurity*, s 6

²⁰⁸ Norberg, s 23, samt Hydén, *Lagen, rätten och den sociala tryggheten*, s 10

ar ska uppnås är de olika grundmönstrens betydelse i texten inte alltid möjlig att helt utreda.

Ett tredje sätt att förstå det faktum att texterna hänvisar till flera grundmönster är att de i realiteten förespråkar en lösning på den arbetsrättsliga konflikten som ligger någonstans i mitten av det normativa fältet. Texternas användning av grundmönster skulle med andra ord kunna tolkas som en efterfrågan av balans även då texterna tycks tala om kombinationer av grundmönster.

Slutligen kan texternas förhållningssätt givetvis också förstås som ett faktiskt motstånd mot teorin att grundmönstren är oförenliga. Det kan inte uteslutas att de aktörer som uttalar sig i den analyserade diskussionen har en annan uppfattning än den teoribildning som ligger till grund för denna uppsats. Givetvis finns dessutom, utöver de ovan nämnda, fler möjliga förklaringar till och tolkningar av texternas relation till av de normativa grundmönstren. Jag har dock i detta avsnitt reflekterat över och belyst några möjliga förklaringar till den diskrepans som synes föreligga mellan Christensens teori och det analyserade textmaterialet.

5.3 Grundmönstrens frekvens och förekomst

5.3.1 Samtliga grundmönster

Sammanlagt förekommer i materialet 13 texter vilka förhåller sig till samtliga grundmönster.²⁰⁹ I dessa texter kan två argumentationslinjer urskiljas. Det rör sig dels om texter som tar sin utgångspunkt i antingen det marknadsfunktionella mönstret eller mönstret om lika fördelning men som samtidigt vidkänner att arbetstagare har behov av ett visst skydd,²¹⁰ dels texter som tar sin utgångspunkt i skydd för etablerad position men samtidigt poängterar att viss flexibilitet och/eller lika fördelning behövs.²¹¹

Till den tidigare kategorin hör exempelvis texter vilka talar om trygghet och skydd men där dessa begrepp kan kopplas till marknadsfunktionalitet eller lika fördelning snarare än till de normer som konstituerar grundmönstret skydd för etablerad position. Till den senare kategorin hör de texter som präglas av mönstret skydd för etablerad position men i vilka det samtidigt framhålls att detta grundmönster också är marknadsfunktionellt och leder till lika fördelning.²¹²

²⁰⁹ Dessa är: Kommissionens båda texter (*En modern arbetsrätt för att möta 2000-talets utmaningar* och *Gemensamma principer för "flexicurity"*), Arbetsmarknadsdepartementet, *Synpunkter på grönboken*, Olofsson, Hägglund & Attefall, Sahlin, Vänsterpartiets reservation mot arbetsmarknadsutskottets utlåtande, såväl LO:s som Svenskt Näringslivs rapporter samt LO:s, SACO:s och TCO:s respektive yttrande över kommissionens grönbok.

²¹⁰ Se exempelvis Kommissionens båda texter samt regeringspartiernas samtliga texter.

²¹¹ Se exempelvis LO:s och SACO:s respektive yttrande över kommissionens grönbok.

²¹² Se exempelvis Westerlund, Vänsterpartiet samt LO:s, SACO:s och TCO:s respektive yttrande över kommissionens grönbok.

5.3.2 Ett eller två grundmönster

I sex olika texter bygger argumentationen på marknadsfunktionalitet och skydd för etablerad position.²¹³ I merparten av dessa texter utgår argumentationen från skydd för etablerad position samtidigt som det poängteras att ett starkt skydd inte påverkar marknadsekonomin negativt.²¹⁴

I tre texter återfinns argumentation grundad i mönstren skydd för etablerad position och lika fördelning.²¹⁵ I två av dessa är lika fördelning det klart starkaste mönstret och skydd för etablerad position förekommer i stort sett bara genom att begreppet ”trygghet” nämns.²¹⁶ En text utgår istället från skydd för etablerad position men framhåller att ett starkt skydd kan förenas med lika fördelning.²¹⁷

I två texter bygger argumentationen på marknadsfunktionalitet och lika fördelning utan att skydd för etablerad position alls nämns.²¹⁸ I dessa texter framträder lika fördelning starkast.

I analysmaterialet förekommer endast en text som argumenterar utifrån ett fristående grundmönster.²¹⁹ I denna text är det skydd för etablerad position som ligger till grund för argumentationen.

5.4 Positioner i det normativa fältet

En av poängerna med att använda sig av diskursanalys som metod är att studiens material behandlas som en helhet. Normer, liksom de normativa grundmönstren, bärs dock upp av sociala aktörer i samhället. Arbetsmarknaden präglas av tydligt definierade aktörsgrupper, vilka kan antas vara knutna till och förespråka olika normativa grundmönster. För att ytterligare synliggöra drag i diskursen har jag därför funnit det meningsfullt att knyta texterna till de olika aktörerna. Genom att synliggöra de olika aktörernas koppling till grundmönstren, framträder en tydligare bild av såväl diskursen som eventuella hegemonier i denna.

I enlighet med Christensens teori representerar varje punkt i det normativa fältet en specifik lösning på konflikten mellan olika grundmönster. I enlighet med denna teori skulle de olika aktörernas argumentation således göra det möjligt att positionera var och

²¹³ Arbetsmarknadsdepartementet, ”Flexicurity: flexibilitet och trygghet”, samt flertalet av Socialdemokraternas texter (Stenberg, Österberg & Astudillo samt Sahlin). Se även Miljöpartiets reservation mot arbetsmarknadsutskottets utlåtande 2006/07:AU12, LO & SACO & TCO, samt, i någon mån, SKL.

²¹⁴ Undantaget är den text som finns publicerad på regeringskansliets hemsida, vilken bygger på att skydd för etablerad position och marknadsfunktionalitet bör kombineras eller balanseras.

²¹⁵ Socialdemokraternas reservation mot arbetsmarknadsutskottets utlåtande, Roger Haddad, ”Vi ska bryta utanförskapet” i *VLT* samt Roger Haddad, ”Dags för svenskt flexicuritysystem” i *VLT*.

²¹⁶ Haddad, ”Vi ska bryta utanförskapet” samt Haddad, ”Dags för svenskt flexicuritysystem”.

²¹⁷ Socialdemokraternas reservation mot arbetsmarknadsutskottets utlåtande

²¹⁸ Se exempelvis Gustafsson & Krassén samt Olle Schmidt, ”Anförande i Europaparlamentets kammare i samband med Kristensen-rapporten om flexicurity”

²¹⁹ Socialdemokraterna, ”Centerpartiets arbetsmarknadsmodell: Flex and fear”.

en av dem på en specifik plats i det normativa fältet. Jag har tidigare konstaterat att flertalet texter relaterar till flera grundmönster. Dessa texter kan sägas befinna sig på flera olika positioner i det normativa fältet och det är därmed svårt att, inom ramen för denna studie, bestämma någon exakt punkt vid vilken aktörerna befinner sig. Nedan har jag därför nöjt mig med att synliggöra de grundmönster som framträder starkast hos de olika aktörerna.

5.4.1 Europeiska kommissionen

I kommissionens båda texter tar man, redan inledningsvis, upp samtliga tre grundmönster. Orsaken till att arbetsrätten måste förnyas tillskrivs såväl ekonomiska faktorer som orättvisorna på arbetsmarknaden samt behovet av en viss trygghetsnivå för arbetstagarna.²²⁰ Den trygghet som efterfrågas i kommissionens texter visar sig senare vara den trygghet som uppstår genom en marknadsfunktionell arbetsrätt vilken antas skapa arbetstillfällen, snarare än en trygghet grundad i ett skydd för individens etablerade position. Behovet av att ett visst skydd säkerställs genom socialförsäkringen betonas visserligen, men det går inte att utläsa om kommissionen anser att socialförsäkringen bör utformas i enlighet med grundmönstret skydd för etablerad position eller lika fördelning.²²¹

Kritik mot ett starkt skydd för etablerad position i form av ett traditionellt anställningskydd återkommer på flera ställen i texterna vilket tyder på att detta grundmönster uppfattas som mindre viktigt. Kritikens utgångspunkt är såväl marknadsfunktionalitet som lika fördelning.²²² Kommissionen kan därmed sägas förhålla sig till samtliga grundmönster men tycks i huvudsak efterfråga utveckling mot ökad lika fördelning och marknadsfunktionalitet på bekostnad av skydd för etablerad position.

5.4.2 Politiska partier

Regeringspartierna representeras gemensamt av texter från arbetsmarknadsutskottet och arbetsmarknadsdepartementet. I *Arbetsmarknadsutskottets* text ges uttryck för en välvillig läsning av kommissionens grönbok²²³ men i övrigt diskuteras flexicurity inte i sak utan utskottet konstaterar kort att de frågor kommissionen ställer bör avgöras nationellt. I *Arbetsmarknadsdepartementets* synpunkter på kommissionens grönbok ges uttryck för att det svenska systemet i stort sett fungerar bra och att Sverige är väl rustat för att möta framtidens utmaningar.²²⁴ Detta kan, utifrån Christensens resonemang om att den svenska arbetsrätten såväl som socialförsäkringen har krupit närmre den marknadsfunktionella polen, tyda på att texten befinner sig förhållandevis nära den

²²⁰ Europeiska Kommissionen, *Gemensamma principer för "flexicurity"*, s 3, samt Europeiska Kommissionen, *En modern arbetsrätt för att möta 2000-talets utmaningar*, s 7 ff

²²¹ Frågan om huruvida försäkringen bör ge ersättning grundad på tidigare lön eller en viss miniminivå diskuteras inte i texterna. En socialförsäkring som omfattar alla och baserar ersättningen på behov eller miniminivåer utgör ett uttryck för grundmönstret lika fördelning snarare än ett uttryck för skydd för etablerad position. Se exempelvis *Gemensamma principer för "flexicurity"*, s 7 samt *En modern arbetsrätt för att möta 2000-talets utmaningar*, s 10.

²²² Europeiska Kommissionen, *Gemensamma principer för "flexicurity"*, s 6

²²³ Arbetsmarknadsutskottet, s 5

²²⁴ Arbetsmarknadsdepartementet, *Synpunkter på grönboken*, s 2 f

marknadsfunktionella polen. I texterna på Arbetsmarknadsdepartementets hemsida fokuseras dock rättvisa snarare än marknadsfunktionalitet.²²⁵ Orsaken till orättvisor på arbetsmarknaden tillskrivs i dessa texter exempelvis höga ersättningsnivåer vilket kan förstås som en kritik mot grundmönstret skydd för etablerad position.²²⁶ Regeringspartiernas gemensamma texter kan därmed närmast positioneras någonstans mellan marknadsfunktionalitet och lika fördelning.

Av regeringspartierna har *Folkpartiet*, *Kristdemokraterna* och *Centerpartiet* publicerat egna texter om flexicurity på sina respektive hemsidor. Dessa texter tar alla tydligt utgångspunkt i grundmönstret lika fördelning.²²⁷ I flera av texterna nämns visserligen begreppet ”trygghet” men utöver detta förekommer som regel ingenting som kan relateras till skydd för etablerad position.²²⁸ Det marknadsfunktionella mönstret synliggörs i mindre utsträckning genom att ett par av texterna menar att förändringar krävs för att klara globalisering och ökad konkurrens.²²⁹ Samtliga dessa texter domineras därmed av grundmönstret lika fördelning och innehåller bara i mindre utsträckning uttryck för ett marknadsfunktionellt grundmönster, medan skydd för etablerad position i stort sett inte framträder alls.

Oppositionspartierna har var och en uttalat sig om kommissionens arbetsrättsliga grönbok genom att reservera sig mot majoritetens formulering i 2006/07:AU12. Socialdemokraterna tar vidare upp frågan om flexicurity i flera kortare texter på sin hemsida. *Socialdemokraternas* texter tar utgångspunkt i grundmönstret skydd för etablerad position och framhåller att varken marknadsfunktionalitet eller lika fördelning bör uppnås på bekostnad av de anställdas skyddsnivå.²³⁰ Jag tolkar användningen av skyddsbegreppet i dessa texter som nära knutet till grundmönstret skydd för etablerad position. I flera texter ställer sig Socialdemokraterna vidare positiva till flexicurity, men tolkar detta begrepp i enlighet med grundmönstret skydd för etablerad position.²³¹ Marknadsekonomiska aspekter och betydelsen av rättvisa och lika fördelning diskuteras bara kort i

²²⁵ I arbetsmarknadsdepartementets synpunkter på grönboken efterfrågas exempelvis en ”diskussion som även omfattar de individer som står utanför arbetsmarknaden” (s 1) På arbetsmarknadsdepartementets hemsida konstateras vidare att den svenska arbetsrätten är såväl flexibel som trygg för dem som befinner sig på arbetsmarknaden och att den svenska arbetsrättsens problem främst rör de individer som står utanför arbetsmarknaden (se Littorin).

²²⁶ Littorin. Se också Arbetsmarknadsdepartementet, *Synpunkter på grönboken*, s 4

²²⁷ Olofsson, Hägglund & Attefall, Haddad, ”Dags för svenskt flexicuritysystem” samt Gustafsson & Krassén

²²⁸ I Haddad, ”Vi ska bryta utanförskapet” relateras dock till skydd för etablerad position genom att man skriver att det, om en flexicuritymodell införs i Sverige, är viktigt att ”trygghetsinslaget med en högre ersättning vid arbetslöshet” stärks.

²²⁹ Se Schmidt samt Olofsson

²³⁰ I sin reservation mot arbetsmarknadsutskottets utlåtande kritiserar Socialdemokraterna kommissionen för att ta för stor hänsyn till marknadens krav, vilket går ut över arbetstagares trygghet (s 11) och påpekar att lika fördelning inte får skapas på bekostnad av anställningstryggheten (s 12). På hemsidan påtalas att Socialdemokraterna inte accepterar ”att arbetsrätten luckras upp för att marknaden så önskar” (Stenberg).

²³¹ ”[S]ocialdemokraterna gör en annan tolkning av innebörden i flexibilitet på arbetsmarknaden” (Stenberg) och i merparten av texterna kopplas flexicurity till omfattande trygghetssystem snarare än till arbetsgivares ökade handlingsutrymme (se exempelvis Sahlin, Österberg & Astudillo, och ”Centerpartiets arbetsmarknadsmodell: Flex and fear”).

ett fåtal av texterna²³² och dessa antas uppnås bäst i kombination med, eller som en konsekvens av ett starkt anställningsskydd.²³³ Socialdemokraterna kan således positioneras nära polen skydd för etablerad position, och deras argumentation innehåller bara mindre inslag av lika fördelning och marknadsfunktionalitet.

I *Vänsterpartiets* text riktas kritik mot såväl kommissionen som regeringspartierna på grund av att de anses bedriva en politik vilken urholkar arbetstagares skydd och leder till stagnerande tillväxt, större utanförskap och ökade klass- och könsklyftor.²³⁴ Kritiken tar således utgångspunkt i såväl skydd för etablerad position som marknadsfunktionalitet och lika fördelning. Därmed är Vänsterpartiet en av de aktörer som tydligast framhåller att de tre grundmönstren inte står i motsatsförhållande till varandra utan bäst uppnås i förening. Vänsterpartiets text är således också en av de texter som är svårast att positionera vid en specifik punkt i det normativa fältet.

Även *Miljöpartiet* kritiserar kommissionen. Kritiken grundar sig framförallt i att kommissionen inte i tillräcklig utsträckning anses beakta de anställdas behov av trygghet.²³⁵ Samtidigt poängterar Miljöpartiet att anställningstrygghet inte står i motsättning till företags ekonomiska intressen, utan tvärt om utgör en styrka för företagen.²³⁶ Miljöpartiets text präglas således av skydd för etablerad position med inslag av marknadsfunktionalitet. Grundmönstret lika fördelning förekommer inte alls i texten.

5.4.3 Arbetsmarknadens parter

I *Svenskt Näringslivs* text poängteras genomgående att ett minskat anställningsskydd ökar den materiella rättvisan på arbetsmarknaden.²³⁷ I texten finns därmed ett tydligt motstånd mot mönstret skydd för etablerad position, vilket kommer till uttryck genom kritik av såväl höga ersättningsnivåer som ett starkt anställningsskydd. Texten kan dock sägas förhålla sig till detta grundmönster genom en omfattande diskussion kring att ett svagare anställningsskydd innebär ökad reell trygghet för arbetstagare. Svenskt Näringslivs text ger således uttryck framförallt för mönstret lika fördelning, men innehåller också inslag av marknadsfunktionella argument samtidigt som den relaterar till skydd för etablerad position.²³⁸

I *Sveriges Kommuner och Landstings* yttrande över kommissionens grönbok diskuteras inte de olika sakfrågorna utöver att man helt kort konstaterar att såväl skydd för arbetstagare som flexibilitet för arbetsgivare är nödvändiga förutsättningar för en

²³² Man konstaterar exempelvis att de nordiska länderna, vilka har ett starkt skydd för etablerad position "lyckas skapa högre sysselsättning" och dessutom är rättvisare än andra länder i Europa (Sahlin). Frågorna diskuteras dock inte vidare i någon större utsträckning.

²³³ Se exempelvis Sahlin, Stenberg samt Österberg & Astudillo.

²³⁴ Arbetsmarknadsutskottet, s 13 ff

²³⁵ Kommissionen kritiserar för att anse "att det ska vara lättare för marknaden att göra som den vill", Arbetsmarknadsutskottet, s 16

²³⁶ Arbetsmarknadsutskottet, s 16

²³⁷ Ludvigsson, passim

²³⁸ Ludvigsson skriver exempelvis att flexicurity ger företagen bättre möjligheter att "dra fördel av uppgångar i ekonomin eller ökad efterfrågan" (s 5).

framtida arbetsrätt.²³⁹ Istället betonas i texten att arbetsrättsliga frågeställningar bör hanteras nationellt av arbetsmarknadens parter. Det är således svårt att positionera texten i det normativa fältet även om det kan konstateras att uttryck för lika fördelning över huvud taget inte förekommer.

I *SACO:s* text framhålls att svensk lagstiftning innebär en bra avvägning mellan företagens behov av flexibilitet och de anställdas behov av trygghet,²⁴⁰ och man menar att en mer flexibel lagstiftning skulle innebära ett otillräckligt skydd för de anställda.²⁴¹ Detta kan, med hänsyn till hur Christensen positionerar den svenska arbetsrätten, tolkas som att texten tar sin utgångspunkt någonstans mellan skydd för etablerad position och marknadsfunktionalitet. En sådan tolkning bekräftas också genom att *SACO* ställer sig ”positivt till grundtanken om att flexibilitet behövs för att möta förändringar på arbetsmarknaden, men att denna måste balanseras med trygghet.”²⁴² Även uttryck för lika fördelning förekommer men tycks underordnat skydd för etablerad position genom att *SACO* framhåller att lika fördelning inte bör uppnås genom minskad skyddsnivå för de anställda.²⁴³ *SACO:s* text kan således sägas befinna sig någonstans mellan polerna marknadsfunktionalitet och skydd för etablerad position, och bygger på att de båda kan uppnås samtidigt.²⁴⁴

I *TCO:s* text framhålls i huvudsak mönstret skydd för etablerad position och det poängteras att kommissionen fokuserar allt för mycket ”on growth and on competition and too little on satisfying the social [...] demands”.²⁴⁵ I texten återkommer också, på flera ställen, uttryck för att marknadsfunktionalitet och skydd för etablerad position inte är varandras motpoler utan kan uppfyllas i kombination.²⁴⁶ På samma sätt kommer mönstret lika fördelning till uttryck i texten på så sätt att ett starkt anställningsskydd förklaras utgöra en grundförutsättning för att undvika diskriminering.²⁴⁷ *TCO* tar därmed sin utgångspunkt i skydd för etablerad position, men menar att detta grundmönster också innebär såväl marknadsfunktionalitet som lika fördelning.

LO:s texter tar sin huvudsakliga utgångspunkt i grundmönstret skydd för etablerad position²⁴⁸ Marknadsfunktionella argument förekommer exempelvis på så sätt att *LO* poängterar att ett starkt skydd för arbetstagare inte nödvändigtvis innebär ekonomisk vinning.²⁴⁹ Lika fördelning framträder bitvis i de båda texterna och uppfattas, i dessa, inte

²³⁹ SKL, s 2.

²⁴⁰ *SACO*, s 3

²⁴¹ *Ibid*, s 4

²⁴² *Ibid*, s 2

²⁴³ Man påtalar exempelvis att det inte är tillräckligt att skapa fler arbetstillfällen utan att det krävs fler *bra* arbeten, s 1.

²⁴⁴ *SACO*, s 4

²⁴⁵ *TCO*, s 4

²⁴⁶ *Ibid*, s 3 ff

²⁴⁷ *Ibid*, s 8

²⁴⁸ Sverige anses kunna lära av Danmark när det gäller den aktiva arbetsmarknadspolitiken samtidigt som det danska ersättningssystemet kritiserar för att vara på väg att urholkas. Se Westerlund, passim, samt *LO:s* yttrande över kommissionens grönbok, s 5.

²⁴⁹ Westerlund, s 20

stå i motsättning till ett starkt skydd för etablerad position.²⁵⁰ Genom att samtliga grundmönster ligger till grund för argumentationen är det, liksom när det gäller TCO och Vänsterpartiet, ytterst svårt att fastställa någon punkt i det normativa fältet vid vilken LO kan sägas befinna sig.

I *LO, SACO och TCO:s* gemensamma uttalande om kommissionens meddelande om gemensamma principer för flexicurity kritiserar kommissionen för att vilja minska arbetstagarnas skydd och författarna menar att ett skydd för etablerad position är en tillgång för företagen.²⁵¹ Texten kan därmed anses argumentera utifrån såväl skydd för etablerad position som marknadsfunktionalitet. Lika fördelning förekommer inte i texten.

5.4.4 Reflektion kring texternas position i fältet

Genom att positionera aktörerna och deras texter i förhållande till de normativa grundmönstren synliggörs en skiljelinje mellan arbetstagar- respektive arbetsgivarorganisationer samt mellan så kallade vänster- respektive högerpartier. När fackförbund och partier som anses befinna sig på den politiska vänsterskalan i huvudsak argumenterar med stöd i mönstret skydd för etablerad position utgår arbetsgivarorganisationer och borgerliga partier snarare från marknadsfunktionalitet eller lika fördelning. Denna skiljelinje är knappast oväntad.

Bilden kompliceras dock av att aktörerna sällan ”nöjer sig” med att argumentera utifrån ett enda grundmönster. Istället uttalar sig exempelvis arbetsgivarorganisationer positivt om arbetstagar skydd och partier på den så kallade vänsterskalan ägnar stort utrymme åt att diskutera vad som är bra för marknaden. Lika fördelning, i olika skepnad, förespråkas dessutom av såväl aktörsgrupper som befinner sig nära skydd för etablerad position som av aktörsgrupper som befinner sig närmre den marknadsfunktionella polen. I avsnittet *Reflektion kring kombinationer av grundmönster* har jag begrundat tänkbara orsaker till att grundmönstren framställs som kompatibla i texterna. Ytterligare en möjlig förklaring till denna tendens, kopplad till de olika aktörerna, kan hämtas ur Hydéns teorier om samhällsutveckling.

Hydén menar att omfattande samhällsförändringar tenderar att omkullkasta de indelningar och sanningar som har dominerat tidigare paradigmer. Exempelvis tillhör, enligt Hydén, den klassiska höger-vänsterskala som präglar vår uppfattning om samhälle och politik det tidigare paradigmet. Indelningen har betydligt mindre relevans i det nu framväxande samhället. Större idégemenskap kan idag antas föreligga hos traditionalister, som motsätter sig samhällsförändring, respektive förnyare, som välkomnar den samma.²⁵² De olika aktörsgrupperna, vars texter jag har analyserat, består sannolikt av såväl traditionalister som förnyare och kan därmed antas präglas av motsättningar. Texterna kan följaktligen antas utgöra en kompromiss mellan en mängd enskilda aktörers olika åsikter. Att dessa människor befinner sig vid olika positioner i fältet, trots att de företräds av samma aktörs-

²⁵⁰ Se exempelvis LO:s yttrande över kommissionens grönbok, s 3, samt Westerlund, s 5 och s 20

²⁵¹ LO & SACO & TCO, s 1

²⁵² Hydén, *Rättssociologi*, s 43 f

grupp, kan därmed utgöra ytterligare en förklaring till varför samma text tycks tala från flera positioner i fältet.

Påståendet att den politiska höger-vänsterskalan har spelat ut sin roll kan samtidigt ifrågasättas och kritiserats för att vara ett allt för normativt, snarare än deskriptivt, uttalande. Det är långt ifrån självklart att de traditionalister, såväl konservativa som vänsterorienterade, Hydén talar om har särskilt mycket gemensamt. Det samma gäller förnyare från de båda lägren. Detta till trots kan Hydéns teori om samhällsförändringar och dess påverkan på de indelningar som tenderar att tas för givna, enligt min mening, vara ett användbart verktyg för reflektion kring aktörernas position i det normativa fältet.

6. SAMMANFATTANDE OM FLEXICURITYDISKURSEN

6.1 Något om sanningar och betydelser

Diskussionen om flexicurity präglas av olika uppfattningar om grundläggande och avgörande fakta. Så framhålls exempelvis i vissa texter att ett starkt anställningsskydd är bra för marknadsekonomin,²⁵³ medan andra texter poängterar det motsatta.²⁵⁴ I vissa texter framhålls vidare att den danska arbetsrätten inte är mer flexibel än den svenska,²⁵⁵ medan författarna i andra texter ser en stor flexibilitet som den danska arbetsrättens grundfundament.²⁵⁶ På samma sätt uttrycks olika åsikter exempelvis kring huruvida det är lättare, eller till och med svårare, för utsatta grupper att få arbete i Danmark än i Sverige.²⁵⁷

Vilken, om någon, av texternas olika verklighetsbeskrivningar som är ”sann” och kan beläggas empiriskt hör inte till denna uppsats syfte att utreda eller diskutera. Det intressanta för denna studie är istället hur dessa motstridiga och konkurrerande uttalanden formar diskursen om flexicurity. Ett grundantagande för studien är att språket inte återger utan formar bilden av verkligheten. Genom att tillräckligt många tillräckligt frekvent uttrycker att det danska systemet är flexibelt eller underlättar för utsatta grupper återskapas detta påstående således som en sanning, som tas för given av andra aktörer i diskursen, även om denna ”sanning” samtidigt möter visst motstånd. Om uttalandet, i någon objektiv mening, *är* sant saknar betydelse så länge det *uppfattas* som sant.

Diskursen om flexicurity kan inte sägas präglas av någon tydlig eller enhetlig dominerande sanning. Istället karakteriseras diskursen av motsättningar som gör det möjligt för aktörerna att hävda exempelvis att ett minskat anställningsskydd är

²⁵³ Se exempelvis Arbetsmarknadsutskottet, s 14

²⁵⁴ Se exempelvis Ludvigsson, s 5

²⁵⁵ Se exempelvis Westerlund, s 32

²⁵⁶ Se exempelvis Ludvigsson, s 9

²⁵⁷ Westerlund skriver exempelvis att det danska systemet har svårare än det svenska att inkludera äldre och personer med utländsk bakgrund på arbetsmarknaden (s 5), medan Ludvigsson menar att ”grupper som traditionellt har svårare att koma in på arbetsmarknaden [...] inte stöter på lika stora problem i Danmark som i Sverige” (s 16).

marknadsekonomiskt såväl som att det inte är det eller att lika fördelning av arbetstillfällen kräver en minskad anställningstrygghet såväl som att det inte gör det.

Diskursen om flexicurity präglas vidare av motsättningar när det gäller grundläggande begrepp. Avgörande begrepp som flexicurity, flexibilitet, skydd och trygghet saknar för aktörerna gemensamma definitioner. Begreppen tillskrivs därmed olika innehåll och mening i de olika texterna. Denna avsaknad av definition ger aktörerna möjlighet att definiera flexicurity som i stort sett ”vad som helst”, vilket skapar stort utrymme för rörlighet i diskursen. I vissa texter uppfattas *flexicurity* därmed som primärt fokuserat på skydd medan det i andra texter förstås utifrån en marknadsfunktionell definition. Vidare kan begreppet också förstås som ett system för att uppnå lika fördelning. Det saknas således, i allra högsta grad, en hegemonisk förståelse av innebörden av begreppet flexicurity.

Även om diskursen därmed inte kan sägas vara någon hegemoni, i den meningen att den präglas av en enhetlig betydelse när det gäller själva flexicuritybegreppet, finns betydligt större överrensstämmelse och konsensus när det gäller andra för diskursen avgörande begrepp. Ett gemensamt drag i diskursen är exempelvis att *flexibilitet* i huvudsak förstås som en del av det marknadsfunktionella grundmönstret, vilket innebär att begreppet likställs med en minskad anställningstrygghet. På detta sätt förstås flexibilitet i såväl texter som förespråkar ökad marknadsfunktionalitet som i texter som kritiserar det samma. Mot denna dominerande förståelse av begreppet flexibilitet finns visserligen ett motstånd i vissa texter, men även i detta motstånd förhåller sig textförfattarna tydligt till den dominerande marknadsfunktionella definitionen.²⁵⁸

Andra viktiga begrepp i diskussionen om flexicurity är *skydd* och *trygghet*. När det gäller innebörden av dessa begrepp finns i diskursen knappast någon konsensus. Istället är den diskursiva innebörden av begreppen präglad av motsättningar och dessa begrepp förstås i de olika texterna utifrån såväl mönstret skydd för etablerad position som en marknadsfunktionell logik.

Sammanfattningsvis kan konstateras att diskursen om flexicurity präglas av motsättningar och avsaknad av hegemonier. Enligt Laclau och Mouffe kan en hegemoni liknas vid ett tolkningsföreträde där en viss bestämd mening och betydelse som uppfattas som så självklar att den inte ifrågasätts. Några sådana självklara sanningar tycks över huvud taget inte förekomma i diskussionen om flexicurity. Istället präglas diskursen av en rörlighet, där flera olika betydelser är möjliga. Även om det i vissa avseenden finns en dominerande uppfattning förekommer också tydligt invändningar och inslag av motmakt mot dessa dominerande föreställningar.

²⁵⁸ LO påpekar exempelvis att ”aspekter på flexibilitet sett från den anställdes sida lyser med sin frånvaro” (LO:s yttrande över kommissionens grönbok, s 4) och diskuterar i rapporten om flexicurity innebörden av olika flexibilitetsdefinitioner i detalj (se Westerlund, s 8 ff). Även i SACO:s yttrande över kommissionens grönbok (s 1) och Socialdemokraternas reservation mot arbetsmarknadsutskottets utlåtande ifrågasätts kort den dominerande användningen av begreppet flexibilitet (s 12).

6.2 Något om grundmönster

Även om texternas användning av normativa grundmönster inte fullt ut är förenlig med studiens teoretiska utgångspunkter kan konstateras att samtliga tre grundmönster har en viktig plats i diskursen. Tidigare har konstaterats att det kan ifrågasättas om aktörerna i de olika texterna beaktar det *inhåll* som Christensen tillskriver de olika normativa grundmönstren. Exempelvis har flera texters tal om skydd och trygghet vid en analys visat sig avse en närmast marknadsfunktionell förståelse av dessa begrepp. På samma sätt förekommer olika förståelser av rättvisa och lika fördelning, relaterat till skydd för etablerad position, och det kan ifrågasättas om båda dessa definitioner överrensstämmer med det normativa innehållet i grundmönstret lika fördelning. Ett tydligt framträdande drag i flertalet texter är vidare att behovet av skydd, lika fördelning eller marknads-ekonomiskt tänkande nämns utan att någon vidare diskussion om hur detta bör eller kan uppnås förekommer. Även i dessa texter kan det således ifrågasättas om det är det normativa innehållet i de olika grundmönstren som efterfrågas när begreppen används.

Jag menar dock att det faktum att större delen av texterna innehåller någon form av uttryck för samtliga grundmönster visar att samtliga grundmönster har en stark närvaro i diskursen. Att de texter som bygger sin logik på ett marknadsfunktionellt grundmönster också tar upp behovet av trygghet synliggör, enligt min mening, grundmönstret skydd för etablerad positionens betydelse och närvaro i diskursen *oavsett* om det är ett fullgott skydd för etablerad position som de facto efterfrågas i texten eller inte. På samma sätt kan det faktum att texter som utgår från skydd för etablerad position betonar att ett starkt anställningsskydd inte motverkar ekonomisk tillväxt ses som ett uttryck för det marknadsfunktionella grundmönstrets betydelse.

I diskursanalysen riktar sig intresset mot den praktik som frambringar en viss typ av uttalanden snarare än mot yttrandena som sådana. Genom de analyserade texterna framträder en praktik, en diskurs, där det för att kunna uttala sig med trovärdighet och auktoritet tycks nödvändigt att beakta såväl det marknadsfunktionella grundmönstret som skydd för etablerad position.

I jämförelse med marknadsfunktionalitet och skydd för etablerad position kan grundmönstret lika fördelning konstateras inte något av en särställning. Samtidigt som grundmönstret lika fördelning i flera texter är starkt och ligger till grund för i stort sett hela argumentationen är samma grundmönster i andra texter helt, eller i stort sett, frånvarande. Exempelvis förekommer i analysmaterialet så mycket som tio texter i vilka uttryck för grundmönstret lika fördelning över huvud taget inte återfinns. Till skillnad från övriga grundmönster tycks det därmed vara möjligt att uttala sig om flexicurity utan att alls beakta lika fördelning. Detta kan ses som ett uttryck för att lika fördelning inte har samma starka och stabila status som de båda andra grundmönstren.

Lika fördelning skiljer sig vidare från övriga grundmönster genom att inte kritiserats, varken med utgångspunkt i det marknadsfunktionella mönstret eller i mönstret om skydd

för etablerad position.²⁵⁹ I stort sett samtliga texter uttrycker att lika fördelning är möjligt att förena med åtminstone ett av de två övriga grundmönstren. Samtidigt som lika fördelning därmed, i vissa avseenden, kan antas ha en svagare position än de två övriga grundmönstren finns således tecken på att samma mönster, i andra avseenden, har en starkare och mindre hotad position.

Förutsättningen för möjligheten att kombinera marknadsfunktionalitet eller skydd för etablerad position med lika fördelning tycks, i merparten av texterna, vara att ett tredje grundmönstret inte beaktas i resonemanget. Grundmönstret lika fördelning framträder antingen i form av efterfrågan av lika fördelning av anställningar med starkt anställningsskydd eller lika fördelning av en begränsad mängd skydd. I samband med den förstnämnda förståelsen diskuteras generellt inte marknadsekonomiska konsekvenser av att enbart tillåta anställningar med ett starkt anställningsskydd. I samband med det senare synsättet, vilket bygger på att de med starkt anställningsskydd måste "dela med sig" genom att minska detta, tillskrivs skydd för etablerad position som regel inte något värde i sig.

7. FLEXICURITYDISKURSEN OCH S-KURVAN

7.1 Samhällsutvecklingens påverkan på diskursen

De normativa grundmönstren är avhängiga samhällsutvecklingen och de drag som utmärker diskursen om flexicurity kan därmed relateras till samhällets position på S-kurvan. Den diskurs som omgärdar talet om flexicurity präglas i dagsläget av avsaknad av konsensus och av den samtidiga förekomsten av samtliga tre normativa grundmönster. Vidare finns tecken på att lika fördelning idag vinner ökad mark i den arbetsrättsliga diskussionen samtidigt som skydd för etablerad position, av vissa, uppfattas som ett förlegat grundmönster vars betydelse är på väg att minska.

I flertalet texter påtalas att vi idag befinner oss i en ny och föränderlig tid präglad av ny teknik, ökad global konkurrens och tjänstesamhällets framväxt. Denna typ av samhällsförändringar tas i flertalet texter som utgångspunkt till varför ökad flexibilitet och minskad skydds nivå behövs.²⁶⁰ Flera texter påpekar också att den svenska arbetsrätten, med dess starka anställningsskydd, är utformad efter en typ av arbetsmarknad som inte längre existerar.²⁶¹ Dessa texter bygger på logiken att förändringar i samhället kräver en mer marknadsfunktionellt orienterad arbetsrätt. I dessa texter, vilka efterfrågar en marknadsfunktionell trygghet och där den fria marknadens utfall antas leda till ett ökat

²⁵⁹ Kritik riktas enbart mot en *marknadsfunktionell lika fördelning* - där skyddet minskas för samtliga anställningar - eller en *lika fördelning som bygger på skydd för etablerad position* - vilken efterfrågar ett avskaffande av anställningar som inte ger ett tillräckligt skydd för den etablerade positionen. Kritik riktar sig således, enligt min mening, inte så mycket mot lika fördelning som sådan, som mot den marknadsfunktionalitet eller skydd för etablerad position.

²⁶⁰ Se exempelvis Europeiska Kommissionen, *Gemensamma principer för "flexicurity"*, s 3, Europeiska Kommissionen, *En modern arbetsrätt för att möta 2000-talets utmaningar*, s 5, LO:s yttrande över kommissionens grönbok, s 3, TCO, s 3, Ludvigsson, s 16, Olofsson samt Gustafsson & Krassén.

²⁶¹ Se exempelvis Ludvigsson, s 4 f samt Gustafsson & Krassén

antal arbetstillfällen, framhålls att ett traditionellt skydd för etablerad position har spelat ut sin roll och i dagsläget saknar funktion.

I flera analyserade texter riktas samtidigt kritik mot de marknadsfunktionellt orienterade delarna av arbetsrätten, och många efterfrågar istället ett starkt anställningsskydd som omfattar alla. Textmassan präglas således av något av en dragkamp mellan marknadsfunktionalitet och skydd för etablerad position.²⁶²

Enligt Hydéns modell tenderar det marknadsfunktionella mönstret att stärkas i inledningsfasen av en ny samhälls-era medan skydd för etablerad är som starkast i samhälls-epokens slutskede. Förekomsten av texter som argumenterar utifrån att en flexibel arbetsrätt behövs för att möta strukturella förändringar på arbetsmarknaden kan således antas vara relaterad till framväxten av en ny samhälls-epok. Texternas argumentation kan vidare relateras till Hydéns teori att det marknadsfunktionella grundmönstrets utfall stundtals sammanfaller med tillgodoseendet av mänskliga behov. När detta inträffar minskar, menar Hydén, betydelsen av mönstret skydd för etablerad position.²⁶³

Ett nytt samhälle växer fram vid samma tidpunkt som det gamla samhället befinner sig på sin topp, och det finns därmed anledning att anta att de grundmönster som på senare tid har dominerat det samhälle som nu är på väg att dö ut fortfarande är starka. En möjlig förklaring till den kamp som tycks pågå mellan marknadsfunktionalitet och skydd för etablerad position kan således vara den samtidiga förekomsten av två olika samhälls-epoker. Den ena i sin inledningsfas, den andra på väg att upplösas.

Normativa poler förstärks och introduceras i det normativa fältet till följd av samhälls-förändringar och samhällsutveckling.²⁶⁴ Numhauser-Henning skriver att "new conditions for production and the market radically change the normative poles' potentials of attraction within the normative force-field".²⁶⁵ I analysen av texter har det vidare visat sig att grundmönstret lika fördelning på senare tid tycks ha ökat i betydelse. Som Christensen konstaterat har lika fördelning tidigare inte haft någon framträdande plats i arbetsrätten. Även om lika fördelning fortfarande inte återfinns i de faktiska rättsreglerna i någon större utsträckning tycks dess betydelse i den arbetsrättsliga diskussionen ha ökat avsevärt. Hydén menar att S-kurvan som regel innebär en rörelse från en strävan efter formell rättvisa i en ny epoks inledningsskede till en strävan efter materiell rättvisa i kurvans slutskede.²⁶⁶ Lika fördelning handlar om materiell rättvisa varför argumentationen kring lika fördelning främst kan antas ha sin förklaring i den tidigare samhälls-epok som nu lider mot sitt slut.

När ett grundmönster introduceras eller förstärks i ett rättsområde kommer detta som regel i konflikt med de grundmönster som sedan tidigare dominerar detta område.²⁶⁷ I

²⁶² Trots att många texter bygger på att dessa båda grundmönster är förenliga förekommer också en omfattande kritik av såväl marknadsfunktionalitet som skydd för etablerad position.

²⁶³ Hydén, "Normativa grundmönster", s 148

²⁶⁴ Ibid, s 153

²⁶⁵ *Normative development within the social dimension*, s 3

²⁶⁶ Hydén, "Normativa grundmönster", s 152

²⁶⁷ Christensen, "Skydd för etablerad position – ett normativt grundmönster", s 529

den arbetsrättsliga diskussionen tycks lika fördelning trots det ha introduceras relativt ”smärt-fritt”. Detta kan antas bero på att diskussionen präglas av uppfattningen att lika fördelning inte står i motsatsförhållande till, och därmed inte heller hotar, marknadsfunktionalitet eller skydd för etablerad position.

Sammanfattningsvis kan konstateras att den diskurs som omgärdar talet om flexicurity präglas av att samhället befinner sig i en brytpunkt. Diskursen, som tidigare har präglas av skydd för etablerad position, har på senare tid och i takt med samhällets utveckling fått ökade inslag av såväl lika fördelning som marknadsfunktionalitet. Att det marknadsfunktionella mönstret har förstärkts kan antas ha sin förklaring i framväxten av en ny samhällsepok, medan mönstret lika fördelning snarare kan relateras till en äldre samhällsepok som fortfarande är stark.

7.2 Reflektioner kring samhällsutveckling

Ett möjligt antagande, vilket har stöd i såväl Hydéns som Numhauser-Hennings teorier, är att det marknadsfunktionella mönstret kommer att ”gå segrande” ur den kamp mellan grundmönster som präglar diskursen om flexicurity. Hydén konstaterar att en rättslig kodifiering av ett samhälles principer och normer kommer först i efterhand, när principerna redan har vuxit sig starka. I och med att lika fördelning tycks vara på fram-marsch i den arbetsrättsliga diskussionen förefaller det därför inte omöjligt att arbetsrättens position i det normativa fältet på sikt kommer att förändras och förflyttas i riktning mot lika fördelning och marknadsfunktionalitet.

Några tydliga tecken på att så skulle vara fallet kan dock inte utläsas ur texterna som sådana. I det analyserade materialet tycks snarare samtliga grundmönster stå starkt. Detta kan delvis bero på att ett nytt samhälle ännu inte fullt ut har etablerats och att det äldre samhället därmed ännu inte har dött ut. Förekomsten av grundmönster kan därmed antas präglas av två olika samhällsepoker, vilka båda är relativt starka i dagsläget. I sammanhanget kan Anders Ewermans uttalande om att vi mentalt befinner oss högst upp på industrisamhällets S-kurva, och vägrar lämna denna position trots att samhället tekniskt och ekonomiskt redan har övergått i en ny S-kurva, vara värt att notera.²⁶⁸

Att samtliga grundmönster tycks vara starka kan vidare förklaras av att *aktörer* som förespråkar respektive grundmönster ständigt kan antas vara starka i den arbetsrättsliga diskussionen. I det diskursiva och normativa fältet kommer samtliga grundmönster sannolikt alltid finnas representerade oavsett vilket eller vilka grundmönster som dominerar rättsreglerna på området. Det diskursiva fältet konstitueras av såväl dominerande betydelser som uteslutna betydelser som ständigt hotar de dominerande. I det normativa fältet kan rättens förflyttas mellan en näst intill oändlig mängd punkter men det normativa fältet ser ständigt ut på samma sätt. Polernas *kraft* och grundmönstrens diskursiva *betydelse* förändras därmed från en tid till en annan, men dess *existens* kan antas förbli intakt för en lång tid framöver.

²⁶⁸ Anders Ewerman, ”De två olika världsbilderna” i *Hur offensiv IT-användning kan skapa tillväxt för mindre företag*, s 20

8. SLUTSATS OCH AVSLUTANDE DISKUSSION

8.1 Slutsatser

Mitt syfte med denna studie har varit att undersöka de normativa grundmönster som synliggörs i de olika texterna, på vilket sätt dessa grundmönster bidrar till att konstituera den svenska diskursen om flexicurity och hur denna diskurs kan relateras till samhällsutveckling. Jag har i uppsatsens avslutande del besvarat dessa frågor i huvudsak så att samtliga normativa grundmönster utgör viktiga komponenter i diskursen om flexicurity och kan antas påverka möjliga utsagor. Jag har vidare konstaterat att texternas användning av grundmönster skiljer sig från studiens teoretiska utgångspunkter på så sätt att flertalet texter ger uttryck för kombinationer av grundmönster som enligt Christensens modell inte kan uppnås.

Vidare har jag konstaterat att den diskurs som omgärdar talet om flexicurity kan förstås utifrån S-kurvan på så sätt att vi i dagsläget befinner oss i ett övergångsskede där skydd för etablerad position ifrågasätts med hänvisning till såväl marknadsfunktionalitet som lika fördelning. Ett antagande, utifrån uppsatsens teoretiska utgångspunkter, är att en framtida arbetsrätt kommer att präglas av ökad marknadsfunktionalitet. Även om betydelsen av mönstret skydd för etablerad position och lika fördelning därmed på sikt kan antas minska finns dessa kvar i det arbetsrättsliga fältet och kan göra sig påmind vid senare tillfälle.

8.2 Diskussion och kritisk reflektion

Denna studie har syftat till att pröva hypotesen att såväl normativa grundmönster som samhällsutveckling påverkar talet om flexicurity. Att så, i de analyserade texterna, är fallet har kunnat bekräftas – om än inte fullt ut på det sätt jag i studiens inledningsskede antog. Inför arbetet med denna uppsats föreställde jag mig snarast att de olika texterna skulle präglas av en tydligare koppling till *ett* av de normativa grundmönstren. Under arbetets gång har denna föreställning dock kunnat avvisas och det har istället visat sig att texterna generellt betonar vikten hos flera eller samtliga grundmönster.

I sammanhanget kan det vara värt att reflektera över att ett nytt samhälle, i en övergångsfas, tenderar att tolkas, värderas och förstås genom ett tidigare samhälles glasögon. Dessa glasögon förhindrar betraktaren från att uttala sig om eller fullt ut förstå det nya samhället.²⁶⁹ Det kan därmed antas att det är svårt, eller snart sagt omöjligt, att sluta sig till vilka arbetsrättsliga förändringar det nya samhället kommer att medföra. Ewerman skriver att det som nu växer fram präglas av helt ”nya värden – utan någon som helst koppling till det som en gång var. Informationssamhället blir något helt annat än industrisamhället.”²⁷⁰ I detta sammanhang utgör normanalysen ett användbart verktyg. Hydén menar att vikten av att uppfatta samhällsutveckling i termer av normer och normativa förskjutningar är särskilt stark då samhället förändras och tidigare gällande

²⁶⁹ Hydén, *Normvetenskap*, s 56

²⁷⁰ Ewerman, s 19

sociala och kulturella koder bryts.²⁷¹ Trots att denna analys med nödvändighet är tidsbunden kan därför den normvetenskapliga ansatsen antas fånga någonting av den utveckling som äger rum just nu.

En slutsats i studien är vidare att de normativa grundmönstrens förekomst i texterna sannolikt är påverkad av de båda samhällsliga S-kurvor vid vilka vi idag befinner oss. Denna påverkan kan antas innebära att skydd för etablerad position hotas av såväl marknadsfunktionalitet som lika fördelning. I detta sammanhang är det nödvändigt att åter reflektera över att en sådan förklaring, samtidigt som den utger sig för att beskriva rörelser i det normativa fältet, är en normativ förklaringsmodell. Att samhällsutveckling i sig kräver ökad marknadsfunktionalitet och lika fördelning är inte naturgivet, utan en tolkning av historisk data.

Vidare kan reflekteras över att jag i studien har fokuserat förekomsten av grundmönster i en politisk diskussion om rätten. Att analysmaterialet utgörs av politiskt präglade texter är sannolikt en bidragande orsak till att texternas användning av grundmönster inte är förenlig med teorin om de skilda normativa poler som konstituerar det normativa fältet. Att det förefaller vara lätt att introducera exempelvis mönstret lika fördelning i den politiska diskussionen innebär inte nödvändigtvis att detta mönster skulle uppfattas som lika icke-hotfullt om det återfanns i faktiska rättsregler. Snarare tyder de konflikter som har uppstått i den faktiska rättstillämpningen sedan lika fördelning, genom de EG-rättsliga diskrimineringsförbuden, introducerades i arbetsrätten på det omvända. Krav på materiell rättvisa tycks, i den faktiska rättstillämpningen, snarast uppfattas stå i motsättning till *såväl* arbetstagares krav på skydd för etablerad position och arbetsgivares strävan efter marknadsfunktionalitet. Glavå konstaterar exempelvis att det på jämställdhetsområdet har visat sig uppkomma ”en konflikt mellan lagstiftningens intentioner och arbetsmarknadsparternas gemensamma intressen. Det är av denna anledning det stundom ifrågasätts om tvister av detta slag verkligen bör avgöras i Arbetsdomstolen”.²⁷² Om analysen istället hade riktats mot rättsregler i ett faktiskt flexicuritysystem kan det därmed antas att resultatet av studien hade blivit ett annat. I faktiska rättsregler saknas sannolikt den möjlighet som finns i de politiska texterna att fullt ut förena de tre grundmönstren.

8.3 Vägar vidare

Slutsatsen i denna uppsats är att flertalet texter argumenterar utifrån olika positioner i fältet och därmed antingen kan sägas tala från flera olika positioner i det normativa fältet, eller ge uttryck för en användning av grundmönstren som inte är förenlig med Christensens teori. Det är möjligt att det skulle gå att ”se igenom” texternas politiska och retoriska filter – och därmed tydligare fastställa de punkter vid vilka de olika aktörerna befinner sig – genom att studera en större mängd material. Den möjliga omfattningen av en studie på denna nivå är med nödvändighet begränsad och kan därför omöjligen ge en heltäckande bild av diskursen. Genom att studera en större materialmängd, innefattande texter där arbetsrättsliga aspekter diskuteras utan att benämnas flexicurity, texter som

²⁷¹ Hydén, *Normvetenskap*, s 56

²⁷² Glavå, s 57

primärt behandlar ersättningssystem och arbetspolitiska åtgärder eller aktörernas verbala utsagor skulle en tydligare bild av den diskurs som formar, omformar och begränsar talet om flexicurity sannolikt att framträda.

I denna uppsats har jag vidare endast eftersökt tre normativa grundmönster. För att få en heltäckande bild av den diskurs som omgärdar talet om flexicurity är det nödvändigt att också studera andra mönster som framträder i diskussionen. Under analysens gång har det visat sig att flertalet texter präglas av ett starkt gemensamt motstånd mot den EG-rättsliga integrationsprincipen.²⁷³ Vidare framhåller i flertalet texter att frågor kring flexicurity främst bör behandlas av arbetsmarknadens parter.²⁷⁴ Även tankar och argument kopplade till miljöhänsyn förekommer.²⁷⁵ Att vidare studera hur dessa, och andra, grundmönster påverkar diskursen kan bidra till att tydligare synliggöra gemensamma drag och motstridigheter i denna diskurs.

²⁷³ Att arbetsrättsliga dilemman inte bör avgöras inom ramen för Europeiska Unionen, utan är en nationell angelägenhet, tas i stort sett upp i varje text. Se exempelvis Arbetsmarknadsutskottet, s 1, 11, s 13 och 16, Arbetsmarknadsdepartementet, *Synpunkter på grönboken*, s 1 f, SKL, passim, LO, s 5, SACO, s 2, och TCO, s 2.

²⁷⁴ Se Arbetsmarknadsutskottet, s 9 f, 11, 13 och 16, Arbetsmarknadsdepartementet, *Synpunkter på grönboken*, s 1 f, SKL, s 1 f, SACO, s 2, TCO, passim, Littorin samt Lars Bodén, "Danmark går före EU"

²⁷⁵ TCO, s 4, samt Miljöpartiet, s 16

9. KÄLLOR

Offentligt tryck

Europeiska Kommissionen, Grönbok. En modern arbetsrätt för att möta 2000-talets utmaningar. KOM(2006) 708 slutlig.

Europeiska Kommissionen, Meddelande från Kommissionen till Europaparlamentet, Rådet, Europeiska ekonomiska och sociala kommittén samt Regionkommittén. Gemensamma principer för "flexicurity": Fler och bättre arbetstillfällen med en kombination av flexibilitet och trygghet. KOM(2007) 359 slutlig.

Europaparlamentet, European Parliament resolution of 29 November 2007 on Common Principles of Flexicurity 2007/2209(INI).

Kommentarer på kommissionens grönbok om en modern arbetsrätt

Arbetsmarknadsutskottets utlåtande 2006/2007:AU12 *Utlåtande om grönboken En modern arbetsrätt för att möta 2000-talets utmaningar.*

Arbetsmarknadsdepartementet, *Synpunkter på grönboken: En modern arbetsrätt för att möta 2000-talets utmaningar*, Regeringskansliet 2007-03-27.

Sveriges Kommuner och Landsting (SKL), *Grönboken En modern arbetsrätt för att möta 2000-talets utmaningar*, Diarienummer 2006/3069. 2007-03-02.

TCO, *Comments from the Swedish Confederation of Professional Employees (TCO) to the Green Paper on Modernising Labour Law.*

SACO, *SACOs yttrande över Grönboken – En modern arbetsrätt för att möta 2000-talets utmaningar*, Rnr 97.06 2007-03-28.

LO, Grönbok, *En modern arbetsrätt för att möta 2000-talets utmaningar*, Stockholm 2007-02-13.

Kommentar på kommissionens meddelande om gemensamma principer för flexicurity

LO; SACO; TCO, *Ang: EU-kommissionens meddelande om gemensamma principer för flexicurity*, 2007-11-20.

Litteratur

Andersen, Torben M; Svarer Michael, "Flexicurity – den danska arbetsmarknadsmodellen" i *Ekonomisk Debatt*, årgång 34 nr 1 2006, s 17 – 29.

Bergström, Göran; Boréus, Kristina, *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*, Studentlitteratur 2000.

- Bruun, Niklas, "Hur förnya arbetsrätten?" i *Arbetsmarknad och Arbetsliv*, årgång 1 nr 2 1995, s 83 – 98.
- Centerpartiet, *En modern svensk modell*, Förslag från processgruppen Jobb & Företagande 2009.
- Christensen, Anna, *Hemrätt i hyreshuset. En rättsvetenskaplig studie av bostadshyresgästens besittningsskydd*, Juristförlaget 1994.
- Christensen, Anna, "Den juridiska mentaliteten" i *Mentaliteter*, Åbo Akademi 1986, s 79 – 90.
- Christensen, Anna, "Skydd för etablerad position – ett normativt grundmönster" i *Tidskrift för Rettsvitenskap*, årgång 109 1996, s 519 – 574.
- Christensen, Anna, "Normativa grundmönster i Socialrätten" i *Retfaerd*, årgång 29 nr 78 1997, s 69 – 79.
- Edström, Örjan, *Anställningsskydd och förändrade kvalifikationskrav i kunskapssamhället*, Iustus Förlag 2001.
- Ewerman Anders; Hydén, Håkan, *IT och social förändring*, Byggeforskningsrådet 1997.
- Ewerman, Anders, "De två olika världsbilderna" i *Hur offensiv IT-användning kan skapa tillväxt för mindre företag. Ett rådslag anordnat av IT-kommissionen på uppdrag av Kommunikationsdepartementet, Närings- och handelsdepartementet och Industriförbundet*, Rotundan, Rosenbad 1997, s 14 – 20.
- Foucault, Michel, *Diskursens ordning*, Symposium 1993.
- Glavå, Mats, *Arbetsrätt*, Studentlitteratur, Studentlitteratur 2001.
- Henning, Ann, *Tidsbegränsad anställning*, Juridiska Föreningen i Lund 1984.
- Hoff, David; Svensson, Måns, "Rättsregler, normer och socialt handlande" i Hydén, Håkan, *Aspekter av och perspektiv på normer. Rättssociologer reflekterar kring normer*, Lunds Universitet 1999.
- Howarth, David, *Diskurs*, Liber 2007.
- Hydén, Håkan, "Rättens beroende av normer" i Hydén, Håkan; Lindén, Anna-Lisa, *Lagen, rätten och den sociala tryggheten: Tunnelbygget genom Hallandsåsen*, Lunds Universitet 1998.
- Hydén, Håkan, "Normen mellan system- och handlingsteori" i Hydén, Håkan, *Aspekter av och perspektiv på normer. Rättssociologer reflekterar kring normer*, Lunds Universitet 1999.
- Hydén, Håkan, "Normativa grundmönster – mot en teori om rättsliga förändringsprocesser" i Numhauser-Henning, Ann, *Normativa perspektiv. Festskrift till Anna Christensen*, Juristförlaget 2000.
- Hydén, Håkan, *Normvetenskap*, Lunds Universitet 2002.
- Hydén, Håkan, *Rättssociologi som rättsvetenskap*, Studentlitteratur 2002.

- Kongshøj Madsen, Per, *How can it possibly fly? The paradox of a dynamic labour market in a Scandinavian welfare state*, Centre for Labour Market Research (CARMA) Department of Economics, Politics and Public Administration University of Aalborg 2005.
- Kongshøj Madsen, Per, *The Danish Model of "Flexicurity – A Paradise with some Snakes*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions 2002.
- Kongshøj Madsen, Per; Jørgensen, Henning, *Flexicurity and beyond. Finding a new agenda for the Europeans social model*, DJØF Publishing 2007.
- Laclau, Ernesto; Bhaskar, Roy, "Diskursteori kontra kritisk realism" i *Fronesis*, nr 19-20 2005, s 178 – 192.
- Laclau, Ernesto; Mouffe, Chantal, *Hegemonin och den socialistiska strategin*, Glänta/Vertigo 2008.
- Larsson, Lars; Idling, Lillemor, "Moderat majoritet vill behålla las-reglerna" i *Göteborgs Posten*, söndag 30 augusti 2009.
- Lehrberg, Bert, *Praktisk juridisk metod*, tredje upplagan, Iustus förlag 1996.
- Ludvigsson, Maria, *Mer Dansk Design*, Svenskt Näringsliv 2006.
- Norberg, Per, *Arbetsrätt och Konkurrensrätt. En normativ studie av motsättningen mellan marknadsrättsliga värden och sociala värden*, Juristförlaget i Lund 2002.
- Normative Development within The Social Dimension. Studies on the Normative Patterns and their Development in the Legal Regulation of Employment, Housing, Family and Social Security from a European Integration Perspective*, Norma 1996:1.
- Numhauser-Henning, Ann, "Den framtida arbetsrättens förutsättningar" i *Arbetsmarknad och Arbetsliv*, årgång 3 nr 2 1997, s 97 – 108.
- Numhauser-Henning, Ann, "Arbetslivets flexibilisering" i Ronnie Eklund, *Studier i arbetsrätt tillägnade Tore Sigeman*, Iustus förlag 1993, s 255 – 296.
- Nyström, Birgitta, "Arbetsrätt och kollektivavtal" i *Integration och utveckling i Öresundsregionen – Möjligheter och utmaningar. En utredning gjord av Lunds universitet på uppdrag av Utrikesdepartementet*, Lunds Universitet 1999, s 5 – 30.
- OECD Employment Outlook 2005*, OECD Publishing 2005.
- Rawls, John, *A Theory of Justice*, Harvard University Press 2005.
- Simmonds, Nigel, *Juridiska principfrågor. Rättvisa, gällande rätt och rättigheter*, Norstedt 1988.
- Zetterström, Stefan, *Juridiken och dess arbetssätt. En introduktion*, Iustus 2004.
- Westerlund, Lena, *Tryggare på andra sidan sundet? Om flexicurity i Danmark*, LO, Enheten för ekonomisk politik och arbetstagares rättigheter 2006.
- Winther Jørgensen, Marianne; Phillips Louise, *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur 2000.

Internetkällor

Arbetsmarknadsdepartementet, "Flexicurity: flexibilitet och trygghet" (14 september 2009) <http://www.regeringen.se/sb/d/2623/a/93911>

Bodén, Lars, "Danmark går före EU" 30 oktober 2007 (11 september 2009) <http://www.socialdemokraterna.se/Webben-for-alla/Arbetarekommuner/Umea/Debatt/Ledare-av-Lars-Boden/Danmark-gar-fore-EU/>

Gustafsson, Per; Krassén, Patrick, "Las drabbar främst de svaga på arbetsmarknaden" i *Södermanlands Nyheter* 4 september 2009 (14 september 2009) <http://www.folkpartiet.se/FPTemplates/ListPage.aspx?id=94546>

Färm, Göran, "Nytt om flexicurity" 17 september 2007 (11 september 2009) <http://www.socialdemokraterna.se/Webben-for-alla/Partidistrikt/Norrbottn/Media/Arkiv/Goran-Farms-nyhetsbrev-2007/Nytt-om-flexicurity/>

Haddad, Roger, "Dags för svenskt flexicuritysystem" i *VLT* 7 mars 2008 (14 september 2009) <http://www.folkpartiet.se/FPTemplates/ListPage.aspx?id=69724>

Haddad, Roger, "Vi ska bryta utanförskapet" i *VLT* 20 mars 2008 (14 september 2009) <http://www.folkpartiet.se/FPTemplates/ListPage.aspx?id=70295>

Hägglund, Göran; Attefall, Stefan, "Bryt ungdomsarbetslösheten - lär av den danska modellen!" 10 augusti 2006 (11 september 2009) <http://www.kristdemokraterna.se/GoranHagglund/Artiklar/Flexicurity06.aspx>

Littorin, Sven Otto, "Balansen mellan trygghet och flexibilitet på svensk arbetsmarknad" 2 juni 2008 (14 september 2009), <http://www.regeringen.se/sb/d/10255/a/106560>

Olofsson, Maud, "Lär av den danska modellen" (14 september 2009) <http://www.centerpartiet.se/Nyheter/Arkiv-2006/Lar-av-den-danska-modellen/>

Radojkovic, Nina, "Expert: Svensk arbetsrätt är inte oflexibel" Publicerad 2007-12-10 på <http://www.dagensjuridik.se/sv/Arkiv/Ett-Sverige-utan-LAS/>

Sahlin, Mona, "Vi vill gemensamt investera oss ur jobbkrisen" (10 september 2009) <http://www.socialdemokraterna.se/Mona/Artiklar/Vi-vill-gemensamt-investera-oss-ur-jobbkrisen/>

Schmidt, Olle, "Anförande i Europaparlamentets kammare i samband med Kristensen-rapporten om flexicurity" (10 september 2009) http://www.folkpartiet.se/FPTemplates/ListPage_____66517.aspx

Socialdemokraterna, "Centerpartiets arbetsmarknadsmodell: Flex and fear" (14 september 2009) <http://www.socialdemokraterna.se/Webben-for-alla/Arbetarekommuner/Vilhelmina/Valet-2006/Moderaternas-politik/Moderaternas-politik-A-O/Arbete/Centerns-Flex-and-fear/>

Stenberg, Maria, "Konflikt om arbetsrätten i riksdagen" (11 september 2009) <http://www.socialdemokraterna.se/Vart-parti/Riksdagen/Vara-ledamoter/Maria->

Stenberg/Min-politik/Pressmeddelanden/2007/Konflikt-om-arbetsratten-i-riksdagen-2007-03-28/

Österberg, Sven-Erik; Astudillo, Luciano, ”En starkare arbetslinje” i *Dagens Nyheter* 19 juli 2009 (11 september 2009) <http://www.socialdemokraterna.se/Vart-parti/Kongress-2009/Politik-ar-ett-lagarbete---forma-var-politik/Jobb/Publicerade-artiklar/Regeringen-urholkar-tryggheten/>